

TUSSEN WILGENPLAS & ROTTE

vereniging stedenbouwkundig wijkbehoud hillegersberg-schiebroek-terbregge NOV. 1990 no 26



UITNODIGING dinsdag 20 NOVEMBER 1990
zie blad 3



T I E N J A A R S C H I L D J E S 1 9 8 0 - 1 9 9 0

Overzicht van uitgereikte oorkonden en schildjes in de jaren 1980 t/m 1989 (de regeling is ingesteld op 15 mei 1979).
In de laatste kolom is aangegeven het nummer van „Tussen Wilgenplas & Rotte" waarin nadere bijzonderheden staan aangegeven.

| uitgereikt aan | object | W+R |
|---|---------------------------------|-----|
| In 1980 (uitgereikt door W. Nooder, voorzitter Wijkraad) | | |
| fam. Albers | Boterdorpse Verlaat 1 | 6 |
| fam. Wijbrands | Diamantweg 11 | 6 |
| fam. Lutz | Grindweg 47 „Hildegard" | 6 |
| fam. de Jong | Grindweg 93 „de Jongenjoris" | 6 |
| fam. de Jonge | Straatweg 101 „Zonnerijk" | 6 |
| fam. Scheffers | Straatweg 244 „Rozenberg" | 6 |
| fam. Röttger | Terbr. Rechter Rottekade 240 | 6 |
| In 1981 (uitgereikt door G.Chr. Faassen, gemeenteraadslid D'66) | | |
| hr. Moors | Kerkstraat 18 | 8 |
| hr. Loos, mevr. Brandenburg | C.N.A. Looslaan 6/8 | 8 |
| Woningb. Ver. de "Combinatie" | Robert Owenstraat 1/23, 2/24 | 8 |
| fam. Hof | Straatweg 274 „Irene" | 8 |
| fam. Oranje en fam. Roggeveen | Strekade 29/30 | 8 |
| In 1982 (uitgereikt door mevr. A.G. Verbeek-Ohr, voorm. vice-voorzitter Wijkraad) | | |
| fam. de Ridder | Bergse Linker Rottekade 350 | 11 |
| fam. Snoek | Straatweg 230 „Elizabeth" | 11 |
| In 1983 (uitgereikt door mevr. E. Buys-van Riet, gemeenteraadslid CDA) | | |
| fam. Hoogendam | Straatweg 125 | 13 |
| mevr. Zöllner | Straatweg 252 „Sorgvliet" | 13 |
| In 1984 (uitgereikt door mevr. A.A.M.E. van der Heijden-v.d.Eerden, voorzitter St. Berg en Broek) | | |
| fam. de Bruin | Straatweg 13 | 15 |
| August Hermann Franckehuis | Straatweg 17/19 | 15 |
| In 1985 (uitgereikt door mr. M.J.J.M. Boelen, voorm. fractievoorz. VVD in deelgemeenteraad) | | |
| fam. van Dee | Straatweg 2 | 17 |
| fam. van Randen | Strekade 46/47 | 17 |
| In 1986 (uitgereikt door J.C.A. Kooijman (voorzitter St. Berg en Broek) | | |
| fam. Herbet | Kleiweg 375 | 19 |
| In 1987 (uitgereikt door ir. D. van der Veen, voorm. voorzitter VSW) | | |
| mevr. v.d. Ende-Breugem | Straatweg 1/3 | 21 |
| In 1988 (uitgereikt door ds. T.D. van Soest, N.H. gem. Hillegersberg) | | |
| St. Stadsherstel Hist. Rotterdam | Kerkstraat 13 „Bergse Cave" | 23 |
| fam. v.d. Sandt | Straatweg 206 „Margaretha" | 23 |
| In 1989 (uitgereikt door drs. M.J. de Visser, voorm. bestuurslid VSW) | | |
| Gemeente Rotterdam GBR | Ommoordseweg 26 | 25 |
| fam. Mullens | Bergse Linker Rottekade 257/258 | 25 |

Nota Bene:

— Zowel in 1981 als in 1987 werd door een eigenaar de aangeboden oorkonde en het schildje wegens privé-redenen niet aanvaard.

Het totaal der uitgereikte oorkonden en schildjes bedraagt derhalve tot heden: 26.



DE KRENTEN EN DE PAP

Er bestaat een gezegde dat handelt over de 'krenten uit de pap', waarmede bedoeld wordt dat er in de grote hoeveelheid = 'de pap' altijd een aantal zaken van een groter belang moeten worden geacht, of lekkerder zijn, de 'krenten'. In het licht van ons interesse-veld zou dit aardig kunnen kloppen, namelijk de monumenten temidden van de bebouwing waarvan zij deel uit maken.

Toch staat er met opzet 'de krenten EN de pap', dat wil zeggen dat het onderscheid dat hierboven wordt gemaakt van minder belang wordt geacht. Uiteraard geldt dit niet over de gehele linie, maar toch steekt er meer achter. Er wordt duidelijk bedoeld dat het ene zonder het andere niet altijd een harmonieus geheel is, ofwel in 'monumenten'-termen: een monument, hoe fraai ook, geïsoleerd van zijn omgeving of in een niet passende omgeving, verliest veel van zijn waarde. Monument en omgeving vullen elkaar aan, versterken elkaar. Het een kan niet goed zonder het ander.

Over het belang van de omgeving van het monument, van het monument in een harmonieuze omgeving, de 'ensemble-werking' ofwel het al of niet beschermde stads- of dorpsgezicht zal het vanavond gaan, en uiteraard het monument zelf, de drager van de kwaliteit van dit ensemble.

Onze spreker van vanavond, Wessel de Jonge zal U en ons informeren over het onderzoek dat hij hiernaar heeft verricht.

UITNODIGING

OPENBARE AVOND

DINSDAG 20 NOVEMBER 1990

20.00 UUR

RESTAURANT LOMMERRIJK

STRAATWEG 99 HILLEGERSBERG

PROGRAMMA

- 20.00 Opening en mededelingen door de voorzitter
- 20.10 Introductie vouwblad 'oude kaarten'
- 20.15 **MONUMENTEN-INVENTARISATIES**, wie kan ze nog uit elkaar houden? door **Jack Fens**, architect en voorzitter der VSW
- 20.30 Aanbieding van de geactualiseerde versie van de VSW-inventarisatie 'monumenten en andere historisch waardevolle gebouwen' in onze wijk, aan het Deelgemeente-bestuur
- 20.40 Uitreiking oorkonden, behorende bij de VSW-gevelschildjes, door **Jan Leeninga**, voorzitter van onze deelgemeente
- 21.00 PAUZE
- 21.30 **'HET BESCHERMDE GEZICHT'**, een toelichting over het fenomeen (beschermde) stads- en dorpsgezicht, en hoe wij dit in onze wijk zien, door **Wessel de Jonge**, architect en actief VSW-lid
- 22.15 Vragen en discussie.

DE ANNEXATIE VAN HILLEGERSBERG EN SCHIEBROEK IN 1941

Op 1 augustus 1991 is het 50 jaar geleden dat Hillegersberg en Schiebroek door Rotterdam werden geannexeerd. Wat was de reden daarvoor, welke argumenten werden aangevoerd? Voordat we deze vraag beantwoorden is het wellicht interessant de gebiedsafstand van Hillegersberg uit 1904 en de mislukte annexatiepogingen uit 1927-'29 te bespreken.

1904

In het begin van deze eeuw strekte Hillegersberg zich uit tot waar nu in het Oude Noorden de Zoomstraat en de Willebrordusstraat zijn. Het gebied te zuiden van de Centuurbaan en de spoorbaan was schaars bebouwd en de gemeente Hillegersberg had niet de middelen om het bouwrijp te maken. Rotterdam had die mogelijkheid wel. Daarom bood een bouwcombinatie onder leiding van de heren Zaayer en Kurpershoek een bedrag van f 100.000,- aan Hillegersberg als deze gemeente mede wilde werken aan overdracht van dit gebied aan Rotterdam. Dit werd geaccepteerd, zodat op 1 januari 1904 het gedeelte van Hillegersberg liggende in de Blommerdijkse en Bergpolder ten zuiden van de Centuurbaan aan Rotterdam werd overgedragen.



In dit geval was er dus geen sprake van annexatie in de eigenlijke zin, doch van vrijwillige 'verkoop' van gebied ten behoeve van de woningbouw van Rotterdam.



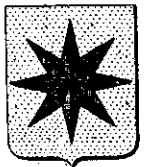
1927/1929

In 1927 lag de zaak anders. In die tijd had Rotterdam grote behoefte aan uitbreiding van de havens en meende dit het beste te kunnen realiseren binnen de eigen gemeente. Daar er niet voldoende ruimte was werd op basis van een rapport van de stadsarchitect Witteveen een plan aanvaard dat het grondgebied van Rotterdam zou verdubbelen (raads-

vergadering van 11-1-1929). Geannexeerd zouden moeten worden geheel Vlaardingen, Schiedam, Hoogvliet, Pernis, IJsselmonde, Overschie, Schiebroek en Hillegersberg plus delen van acht andere gemeenten. De annexatie van Overschie, Schiebroek en Hillegersberg was uiteraard niet van belang voor de havenproblemen. Ze werd onder het motto „rationele stadsuitbreiding” meegenomen in het grote plan.

De Rotterdamse Kamer van Koophandel zag er niet veel in. Het plan was enerzijds te groots van opzet, doch anderzijds onvoldoende als oplossing van de havenproblemen. De K.v.K. stelde daarom een havenschap voor. Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland deelden de afwijzende mening, hierin gesteund door Binnenlandse Zaken. Het plan werd in maart 1929 verworpen: havenbelangen zijn geen gemeentebelangen. Wel toegestaan werd de annexatie van Hoogvliet en Pernis. Een door de regering ingestelde commissie onder leiding van burgemeester Drooglever Fortuyn moest adviseren met betrekking tot de haven. De commissie adviseerde de instelling van een havenschap, een voorstel dat ten gevolge van de economische crisis niet gerealiseerd werd.

In dit geval werd een voor de havenuitbreiding bedoeld plan aangegrepen om en passant ook Schiebroek en Hillegersberg te annexeren. Beide gemeenten hebben zich verzet: Hillegersberg onder meer door lid te worden van het landelijke Anti-annexatie Comité.



1941



In 1941 lag de zaak weer anders. Er werd een verband gelegd met de verwoesting van de Rotterdamse binnenstad in 1940. Blijkens een voorstel van het Provinciaal Bestuur van 15 mei 1941 waren er bij het bombardement 11.000 panden verloren gegaan. Herbouw binnen de grenzen van Rotterdam was slechts gedeeltelijk mogelijk, daar

de bebouwing ruimer opgezet moest worden. Daarom hield het voorstel in dat de gemeenten Overschie, Schiebroek, Hillegersberg en IJsselmonde in hun geheel bij Rotterdam gevoegd zouden worden, evenals delen van een aantal andere gemeenten. Ook de verkeersproblematiek werd in de discussie betrokken: er was een kaartje bijgevoegd waarop twee mogelijkheden voor ringbanen om Rotterdam aangegeven werden. Beide banen omsloten de kernen van Schiebroek en Hillegersberg, een extra argument voor annexatie.

In de gemeenteraadsvergadering van Rotterdam lichtte burgemeester Oud het voorstel toe (12 juni 1941). Het ging om een annexatie met beperkte strekking, namelijk het voorzien in de behoefte aan terreinen voor woningbouw en industrie. Het probleem van de haven was nu, in tegenstelling tot 1927, niet aan de orde. Overigens was volgens Oud een havenschap ook geen goede oplossing.

De gemeentebesturen van Hillegersberg en Schiebroek maakten bezwaar tegen de plannen: het zou onjuist zijn om ver van industrieterreinen woningen te gaan bouwen. Voor industrie was in de ge-

meenten geen plaats. Schiebroek was echter wel bereid in het kader van een streekplan zijn bestemmingsplan aan te passen aan de behoefte van Rotterdam. Geprotesteerd werd ook tegen het feit dat uit ieder van de gemeenten slechts één vertegenwoordiger in de uitgebreide Rotterdamse raad zou worden opgenomen *).

Het verweer mocht echter niet baten. Bij beschikking van de secretaris-generaal van Binnenlandse Zaken d.d. 24 juli 1941 werd bepaald dat de annexaties op 1 augustus 1941 zouden plaatsvinden.

Vermoedelijk heeft een en ander weinig indruk op de bevolking gemaakt. De columnist van het Weekblad voor Hillegersberg en Schiebroek constateert laconiek dat de glorie er voor de hoge heren nu helemaal af is. Uit de correspondentie van de gemeentebesturen krijgt men de indruk dat deze zich bij het onvermijdelijke hadden neergelegd en zich alleen nog bezorgd maakten over wachtgeld voor de ontslagen ambtenaren.

Op 30 en 31 juli werden door het gemeentebestuur van Hillegersberg afscheidsrecepties georganiseerd in het paviljoen Plaswijk.



*Tangeboden ter herinnering
aan het feit dat de gemeente Hillegersberg
is toegevoegd aan de gemeente Rotterdam.
Hillegersberg, 31 Juli 1941
E. Burgemeester,*

En dat was het dan.

*) Vanwege de bezetting vond men dat er geen verkiezingen gehouden konden worden, vandaar de constructie van uitbreiding van de Rotterdamse Raad.

MONUMENTEN - INVENTARISATIES

Er zijn voor het gebied van Rotterdam, en meer in het bijzonder van onze wijk, in de loop der jaren diverse inventarisaties gemaakt van monumenten en andere historisch waardevolle gebouwen.

Er zijn er thans zoveel dat het ons zinnig lijkt ze eens op een rijtje te zetten, en te bezien wie ze heeft opgesteld, en welke status en strekking ze hebben.

DE RIJKSLIJST

De oudste, en meest verstrekkende, is de lijst van de Rijks-Dienst voor de Monumenten-Zorg - RDMZ - van de zogenaamde 'beschermde monumenten'. Deze zijn in de Monumentenwet gedefinieerd als:

"Alle voor tenminste 50 jaar vervaardigde zaken, en terreinen met daar aanwezige zaken, welke van algemeen belang zijn wegens hun schoonheid, hun betekenis voor de wetenschap of hun volkskundige waarde, en bovendien alle zaken en terreinen welke van algemeen belang zijn wegens de aan die zaken en terreinen verbonden geschiedkundige herinneringen".

Dit betreft dus gebouwde monumenten, maar ook archeologische en geschiedkundige monumenten.

Plaatsing op de monumentenlijst geeft het object wettelijke bescherming tegen sloop of andere aantasting, doch betekent aan de andere kant 'recht' op subsidie bij restauratie.

Onze wijk kent een achttal beschermde monumenten, namelijk de beide molens Prinsemolen en De Vier Winden, de beide verlaten, Berg- en Broekse Verlaat en Boterdorpse Verlaat, een boerderij aan de Terbregse Rechter Rottekade, het Oude Raadhuis aan de Kerkstraat, de oude Hillegondakerk met toren en kerkeveste, en de aangrenzende kasteelruïne.

MONUMENTEN-INVENTARISATIE-PROJECT

Sedert enkele jaren bestaat er het plan de lijst van Rijks-beschermde monumenten uit te breiden, o.a. ook met jongere bouwwerken. Daartoe wordt door het Rijk - lees WVC/RDMZ - studie verricht naar deze 'jongere' bouwkunst en stedenbouw (1850-1940), in nauw overleg met de lagere overheden (gemeenten), en met de regionale en particuliere organisaties.

Op initiatief van de Tweede Kamer (motie 1984) is dit Monumenten Inventarisatie Project - MIP - ontwikkeld, met als doel een breed landelijk overzicht, het bevorderen van kennis en waardering, en als bouwsteen voor het te ontwikkelen beleid van de bestuurslagen Rijk - Provincie - Gemeente. In Rotterdam wordt dit onderzoek verricht door de Gemeentelijke Diensten, welke recent hierover hebben gerapporteerd.

In het gebied van onze wijk Hillegersberg-Schiebroek-Terbregge zijn ruim 100 objecten opgenomen in deze voorlopige 'MIP-lijst' waaronder vele oudere kerken en scholen, diverse panden aan Straatweg, Rotte-oevers en Hoge Limiet, alsmede in de oude kernen van Hillegersberg en Terbregge.

Plaatsing op deze MIP-lijst geeft nog geen wettelijke bescherming hetgeen onder andere kan worden geïllustreerd door het feit dat het oude gebouw van de Adriaan-Stichting aan de Straatweg, welk thans is gesloopt, was opgenomen, evenals de thans bedreigde Nassaukerk aan de Kleiweg.

DE GEMEENTE ROTTERDAM

De gemeente Rotterdam heeft, na vele jaren van studeren, aarzelen en touwtrekken, een monumentenbeleid geformuleerd, een monumenten-commissie geïnstalleerd en een (ontwerp-)monumentenlijst opgesteld. Daarop komen, naast een aantal oude objecten, vooral veel 'jonge' monumenten voor, zoals voorbeelden van vroege sociale woningbouw en van vroege architectuur van de 'nieuwe zakelijkheid'. Op deze gemeentelijke lijst is geen pand uit onze wijk opgenomen.

PARTICULIERE ORGANISATIES

Naast deze 'monumenten-lijsten' van de overheid zijn er nog enkele lijsten van 'particuliere' oorsprong.

Zo is er enkele jaren terug een architectuurgids uitgebracht door de Rotterdamse Kunst Stichting - RKS - waarin diverse objecten zijn opgenomen, alsmede een dergelijke uitgave van het architectuurblad 'Wonen-TABK'.

Een bekende inventarisatie van historische gebouwen is die van het Historisch Genootschap Roterodamum, genaamd „Architectuur van vroeger in het Rotterdam van nu” - 1973 - waarvan in 1985 een herziene versie, in de vorm van een monumentenkaart, werd uitgebracht. Uit onze wijk zijn, naast een aantal 'gezichten', vele objecten (circa 60 stuks) opgenomen. De categorieën welke worden gehanteerd zijn de Rijks beschermde monumenten, alsmede objecten van nationale, lokale, en voldoende betekenis. Ook deze lijst wordt thans herzien.

De meest recente, en tevens meest uitgebreide, inventarisatie is die van onze eigen Vereniging, welke enkele honderden objecten heeft opgenomen, verdeeld over de categorieën 'beschermde monument', 'monumentwaardig', 'beeldbepalend' en 'beeldondersteunend'. Per categorie wordt beargumenteerd op grond van welke argumenten deze kwalificatie is gegeven. De eerste versie hiervan werd opgesteld in 1975/1976 en was mede aanleiding tot de oprichting van onze Vereniging Stedebouwkundig Wijkbehoud.

In ons periodiek „Tussen Wilgenplas & Rotte” wordt regelmatig verhaald over deze monumenten. Daarnaast zijn de meeste objecten opgenomen in het boek „Gebouwd in de wijk” (1983) met tekst en vaak toegelicht middels foto's.

Aangezien in de loop der jaren vele objecten veranderen, of worden gesloopt, ontstond de behoefte de inventarisatie-gegevens te actualiseren. Thans - medio november - is deze inventarisatie vrijwel voltooid, en in geautomatiseerde vorm beschikbaar. Naast de objecten is ook een begin gemaakt met het opnemen van stads- en dorpsgezichten.

Wij menen dat het een goede zaak is deze inventarisatie wederom ter beschikking te stellen aan het bestuur van de Deelgemeente, ter ondersteuning van het te voeren beleid, dat gezien het programma-accord van de huidige coalitiepartners, op zijn minst als 'monumentvriendelijk' moet worden betiteld. Desondanks menen wij dat verbetering

mogelijk en wenselijk is. Dit overzichtelijke naslagwerk is daartoe, menen wij, een uitstekend hulpmiddel.

Daarnaast zal dit werk uiteraard ter kennis worden gebracht van het gemeentebestuur, desbetreffende gemeentelijke Diensten, de MIP- en de monumentencommissie en onze zusterorganisaties.

RESUMEREND:

- Rijks-beschermde monumenten WVC/RDMZ
- Monumenten Inventarisatie Project: MIP-monumenten
- Beschermde monumenten Gemeentelijke monumentenlijst
- inventarisatie RKS en Wonen/TABK
- inventarisatie Historisch Genootschap Roterodamum
- inventarisatie VSW.



DE 'AMBACHTSMAN' NEEMT AFSCHIED

Al vele jaren, al vanaf onze eerste publicaties in 'Tussen Wilgenplas & Rotte' kennen wij de amusante en goedmoedig-humoristische verhalen van Leen Kok, waarin hij de belevenissen van 'oude Bergenaren' weer ophaalt uit de herinnering.

Deze verhalen werden en worden zo gewaardeerd door een ieder die onze fraaie wijk een goed hart toedraagt dat wij deze hebben gebundeld tot een boekwerkje en, met succes gezien de herdruk, hebben uitgegeven.

Leen heeft ons te kennen gegeven dat het interviewen van oude Bergenaren en het schrijven van de artikelen hem, gezien de gevorderde leeftijd, te veel wordt.

Het lijkt ons bij uitstek hier het goede moment, en de goede plaats, Leen te bedanken voor zijn inzet in de lange reeks van jaren dat hij actief was voor de VSW.

Wij wensen hem, en zijn vrouw Dina, nog lange tijd van rust en goede gezondheid toe, in de hen zo dierbare omgeving.



HET ONMOGELIJKE MOGELIJK GEMAAKT

WEER EEN MONUMENTAAL PAND GERED DOOR BERG EN BROEK

Ieder jaar weer verdwijnen panden in Hillegersberg, Schiebroek en Terbregge die waardevol zijn uit oogpunt van architectuur, stedenbouwkunde of historie. Daardoor verandert onze omgeving voortdurend en vermindert de herkenbaarheid en de identiteit van onze wijken. Terwijl de ruimtelijke kwaliteit die wij allen nastreven, er juist voor moet zorgen dat de mens niet alleen in de ruimte maar ook in de tijd zijn positie kan bepalen, kortom zich in ruimte en tijd kan oriënteren.

Nu is sloop van waardevolle panden in een dynamische samenleving als de onze, onder andere door wijziging van eisen en functies niet altijd te voorkomen maar er is een grensgebied waarin wel een keuze mogelijk is tussen sloop of herstel. Juist in dat grensgebied opereren de VSW en de Stichting Berg en Broek. Dat is het gebied waarin behoud van waardevolle panden met veel inspanning nog net wel mogelijk is, ook al menen anderen dat sloop onvermijdelijk is. Nieuwbouw is meestal goedkoper dan restauratie en vrijwel alle beslissingen draaien immers om geld. Is het dan niet „zonde“ van het geld als restauratie van een oud pand meer kost dan nieuwbouw?

Voor de tweede maal is het de Stichting Berg en Broek gelukt – de eerste maal ging het om het pand aan de Streekade 25/26 – een monumentwaardig pand en wel Grindweg 19 te redden. In beide gevallen ging het om panden die door jarenlange verwaarlozing waren verkrot, die tenslotte onbewoonbaar waren verklaard en waarvoor het verlenen van de sloopvergunning een kwestie van dagen was. Verkrotting loont, het mes snijdt aan twee kanten! Immers verwaarlozing spaart onderhoud en na een aantal jaren is herstel te kostbaar. Sloop is dan onvermijdelijk, waarna een zeer waardevol stuk nieuwe bouwgrond vrijkomt!

Nu steekt artikel 307 van de bouwverordening daar een stokje voor want dat eist dat panden goed worden onderhouden anders dient de gemeente de eigenaar aan te schrijven en kan bestuursdwang worden uitgeoefend. De gemeente zelf schijnt van die plicht te zijn vrijgesteld, want genoemde panden waren eigendom van de gemeente Rotterdam!



Grindweg 19

Als reden voor de sloop gaf de gemeente op dat, door de staat waarin de panden verkeerden (kan je anders verwachten als je geen onderhoud pleegt?) er geen geld was voor herstel, dat verkoop na herstel van het pand zonder subsidie (die de gemeente niet kon of wilde verstrekken) onmogelijk was en tenslotte dat het gemeentebestuur niet toestaat om krotten te verkopen.

Wie kan tegen zo'n sluitende redenering opboksen? Berg en Broek wel, zij wist in beide gevallen om één minuut voor twaalf sloop te voorkomen. Zij heeft weten te bereiken dat de gemeente de krotten toch verkocht en wel voor één gulden per stuk (wie durft nog te beweren dat onroerend goed zo duur is in Hillegersberg?). Voorts wist de Stichting te bereiken dat beide panden in hun uiterlijke verschijningsvorm (voor-, zijgevels en dakvorm) in de oorspronkelijke staat zijn hersteld. ▶

Die restauraties voerde Berg en Broek niet zelf uit, zij trad op als projectontwikkelaar. Ze verrichtte onderzoek, maakte plannen voor funderings- en cascoherstel, vroeg offertes aan aannemers en nam daarmee de meeste risico's weg voor potentiële kopers en bemiddelde voorts tussen kopers en de gemeente.

In het geval van Grindweg 19 waar dit artikel verder over gaat, betrof het een zeer groot terrein van bijna 2600 m² dat in het in ontwikkeling zijnde plan „De Limieten” ligt. Na diverse brieven aan de Gemeente vond op 20 januari 1989 overleg met het gemeentelijk Grondbedrijf plaats. Daarbij werd gesteld dat financiële en technische berekeningen van de gemeente aantoonde dat restauratie van het pand op economische basis uitgesloten was. Berg en Broek twijfelde aan die berekeningen maar kreeg die ondanks verzoek daartoe, niet ter inzage. Wel was het grondbedrijf bereid de sloop een paar maanden uit te stellen waarin Berg en Broek zelf onderzoek kon doen. Indien „hard” kon worden aangetoond dat restauratie mogelijk was voor een redelijke prijs, zou niet de reguliere maar een aangepaste grondprijs worden berekend.

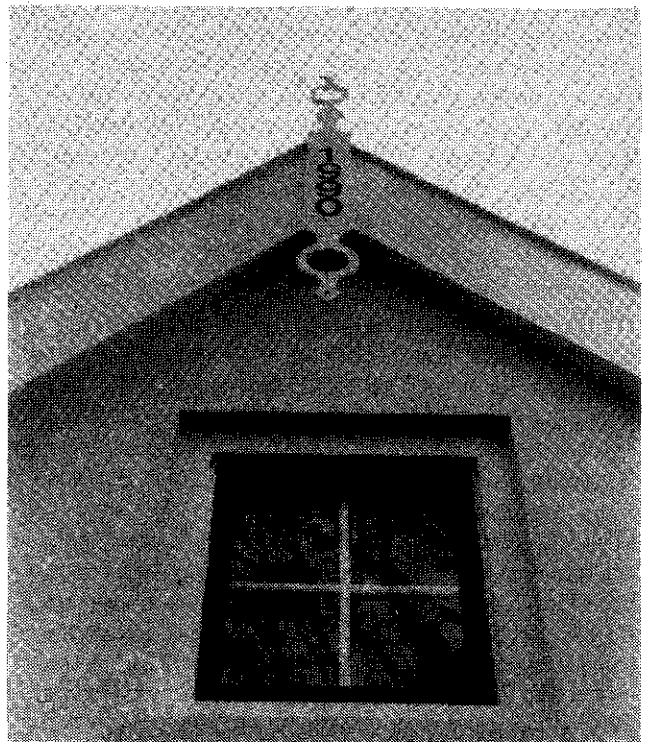
In februari en maart '89 heeft Berg en Broek al haar technische, financiële en marktkennis gemobiliseerd, grondonderzoek laten verrichten door Joustra Geomet en raadgevend ingenieursbureau ir. B.Hoorn ingeschakeld. Kort daarna werd aannemer Bresser uit Krimpen aan de Lek gevraagd een gespecificeerde offerte te maken voor de restauratie van het casco (in hoofdzaak fundering, begane grondvloer, herstel muren met kozijnen, ramen en deuren, herstel daken met kapellen en isolatie van daken en muren). Dit alles resulteerde op 4 april '89 in een bindende offerte van de fa. Bresser.

Ondertussen maakte Berg en Broek een indelingstekening en een kostenraming van de afbouw- en bijkomende kosten. Half april '89 gingen alle gegevens naar het grondbedrijf dat daarmee overtuigd werd van de mogelijkheid van restauratie op economische basis. Het stelde overeenkomstig de toezegging in juni '89 een aangepaste, redelijke grondprijs (erfpacht) vast.

Ondertussen hadden zich een aantal potentiële kopers voor het restauratieplan gemeld, zonder dat Berg en Broek aan dat plan enige bekendheid had gegeven. Zelfs nadat de financiële gegevens waren verstrekt bleek een notaris nodig om te loten tussen de gegadigden, waarbij de heer en mevrouw Schepel de „gelukkigen” bleken. Zij schakelden architect A.Kasbergen te Krimpen aan de IJssel in die een nieuwe indeling ontwierp en het bouwplan verder uitwerkte met behoud van de uiterlijke verschijningsvorm. Van de Deelgemeente werd vlot, in december '89 de bouwvergunning verkregen. Daarbij wordt hier opgemerkt dat ook Berg en Broek steeds alle medewerking kreeg van de Deelgemeente bij haar pogingen het pand te redden.

Vrijdag 15 december 1989 werd de eerste van de negen betonpalen in(!) de woning door de heer Schepel geslagen. Eerdergenoemde firma Bresser voerde zowel het cascoherstel als de verdere afbouw zeer kundig uit. Op 24 juli 1990 kon de familie Schepel Grindweg 19 betrekken.

Door de Stichting Berg en Broek en mede door de bijzondere inspanning van de familie Schepel kon weer een monumentwaardig pand in onze wijk gered worden. Het onmogelijke blijkt soms toch mogelijk te zijn!



Grindweg 19, top achterhuis

■ HOUT IN EN OM DE WONING ■

Hout is een eeuwenoud bouw materiaal, misschien wel het oudste dat ooit gebruikt werd. En je kunt het zo gek niet bedenken of het wordt of werd wel ergens van hout gemaakt. We vinden hout in constructieve elementen zoals heipalen, steunberen, balken; in muren zoals in de (Limburgse) vakwerkhuisen; als muren zoals in blokhutten, Zweedse stuga's of moderne Amerikaanse houten huizen. Dakgoten werden er worden van hout vervaardigd, evenals hemelwaterafvoer en dakbedekking (de oorspronkelijke shingles waren plakken (eiken)hout). We kennen gepotdekselde buitenmuurafwerking, houten schuttingen, scheipalen en natuurlijk houten kozijnen, ramen en deuren. En niet alleen in de vorm van de onvermijdelijke schrootjes treffen we hout aan in binnenbetimmeringen: lambrizingen, kasten, vensterbanken, trappen, enzovoorts.

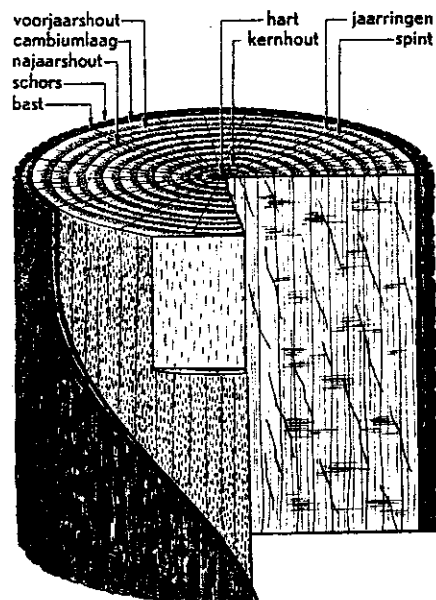
De redenen voor deze lange en brede traditie zijn niet moeilijk te bedenken: lange tijd was hout zeer ruim beschikbaar en daardoor laag in prijs. Het was goed bewerkbaar en is dat door de vele moderne technische hulpmiddelen in toenemende mate. Hout is bovendien zeer duurzaam (als de omstandigheden meewerken). Het is bovendien constructief zeer sterk (mits oordeelkundig toegepast). Tenslotte heeft hout (in vergelijking met bijvoorbeeld steen) een hoge isolatiewaarde.

Het zijn argumenten die nog steeds opgaan. Ondanks de toenemende kosten van arbeid heeft de verbetering van houtbewerkingsmachines er voor gezorgd dat het nog steeds een aantrekkelijk bouw materiaal is. In Amerika waar hout in ruime mate voorhanden is, worden huizen geheel uit hout opgetrokken. Bovendien zijn er nieuwe toepassingen ontwikkeld: triplex, multiplex, gelamineerde spanen en composietmaterialen als sandwichplaten zijn aan het assortiment toegevoegd en voorzien in een behoefte aan extra sterk, werkingsvrij hout.

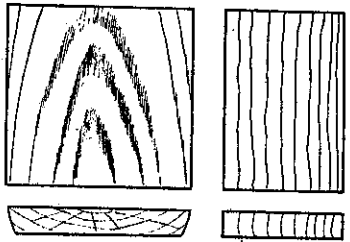
Dat neemt echter niet weg dat hout ook zwakke kanten heeft. Hout wordt vervaardigd uit oorspronkelijk levend materiaal. Op onze planeet betekent leven tegelijk: water. Met water nu heeft hout een bijzondere relatie. In de eerste plaats moet de dode boom zijn vocht kwijt alvorens hij tot bruikbaar hout kan worden verzaagd. De oude techniek was het zogenaamd 'wateren' van de boom: gedurende enige tijd werd hij in het water gelegd. Dat gebeurde meestal toch al tijdens het transport over de rivieren.



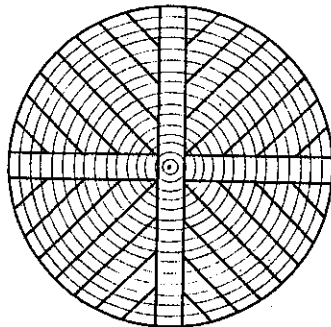
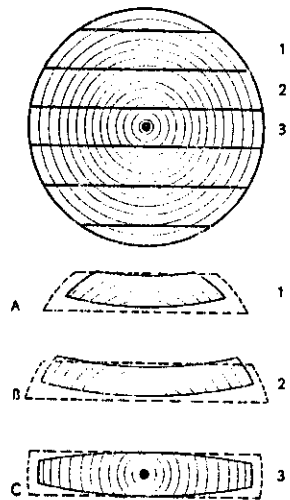
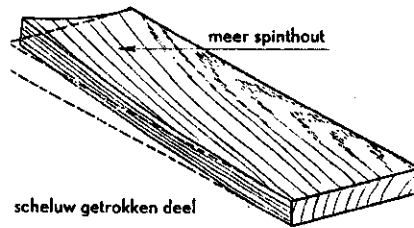
Houten woning in Schiebroek (Ringdijk)



Wie plaatjes van oude houtzaagmolens kent, herinnert zich de bossen boomstammen die voor de molen te water lagen. Dit wateren had als bijkomend voordeel dat het looizuur uit de stam verwijderd werd. Vervolgens werd de boom een eerste maal gezaagd: en dosse gezaagd in brede platen, of kwartiers gezaagd zoals men een taart aansnijdt.



dosse gezaagd (tangentiaal) vlammen zichtbaar
kwartier gezaagd (rit)



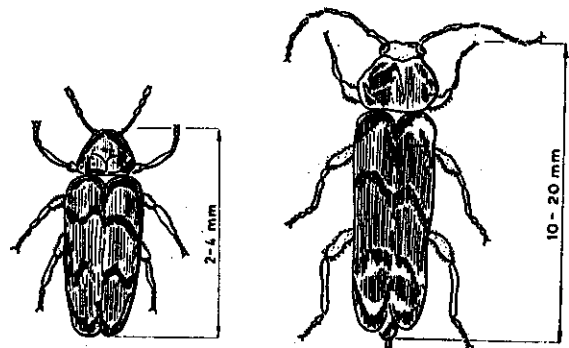
kwartier gezaagde stam

Vocht leidt ook tot een tweede bedreiging van het hout: die van schimmel en rot, houtworm en boktor. Allemaal hebben ze vocht nodig. Het zijn immers de natuurlijke opruimers van dood (en dus vochtig) hout in de bossen.

Daarna werd zo'n boom op lat gelegd in een winderige schuur om het aanwezige water te doen verdampen. Pas als de vochtigheid laag genoeg was (bij sommige houtsoorten pas na enkele jaren) werd het geschikt voor verdere verwerking. In combinatie met het gebruik van langzaam groeiende houtsoorten, zoals Noors grenen, resulteerde deze klassieke verwerking in zeer duurzaam timmerhout.

Maar ook gedroogd hout blijft gevoelig voor vocht. Hout trekt weliswaar geen vocht aan, maar wordt er wel op verschillende wijze door belaagd.

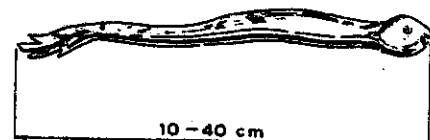
In de eerste plaats leidt vochtophoping tot volumevermeerdering: het hout zet uit. Droogt het hout daarna weer dan krimpt het. Dit proces van uitzetten en krimpen kan niet alleen tot scheurvorming en kromtrekken van het hout leiden, maar tevens tot veelal duurzame beschadiging van de constructie waarin het hout verwerkt is. Het raam of de deur sluit niet meer, gaat scheef hangen etc.



hutsboktor



doodskloppertje met larve

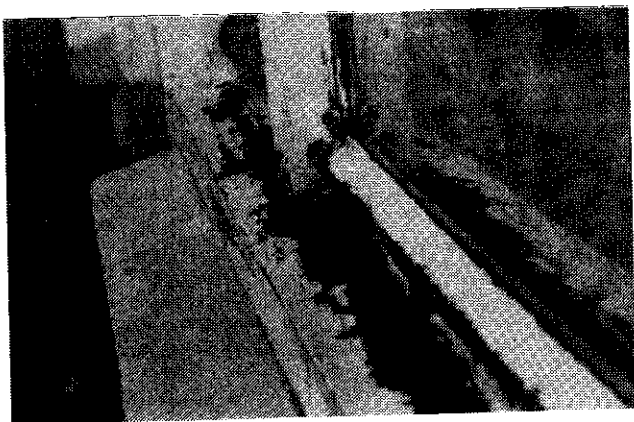


pulsworm

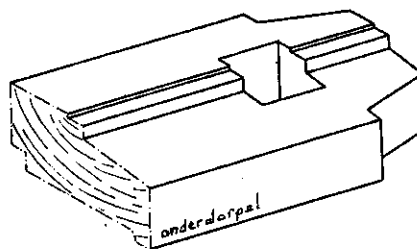
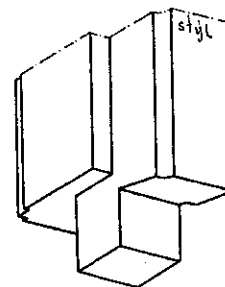
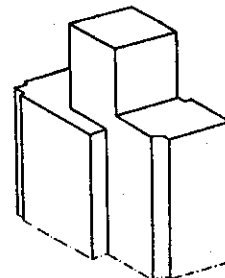
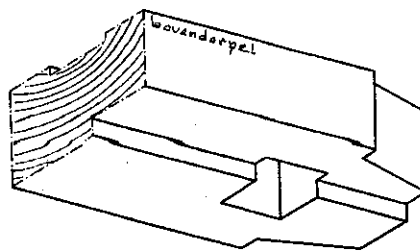
vervolg HOUT IN EN OM DE WONING

Sommige van deze houtvreeters blijven actief ook wanneer het hout weer droog is geworden, zoals de zogenaamde droge rot en de meeste insecten. Van de toepassing van hout in schepen kan men overigens veel leren omtrent de invloed van vocht op hout. In houten schepen zijn de meest gevoelige plekken de overgang van onderwater naar bovenwater. Het onderwater hout is namelijk te vochtig voor de houtvreeters (maar moet dan wel goed schoon gehouden worden), het bovenwater hout kan in beginsel droog genoeg gehouden worden (maar moet dan wel tegen inwatering beschermd zijn en goed kunnen uitademen). Precies op de grens tussen beiden liggen de problemen, maar ook hier kan door schoonhouden en zeer goed ventileren de zaak onder controle gehouden worden. Goed onderhouden houten schepen gaan minstens 30 jaar en vaak langer mee.

Hiervan kunnen we in en om huis ook leren. De regulatie van vocht is het meest belangrijke middel om hout duurzaam te laten zijn, zelfs hout dat snel gegroeid is en snel (mechanisch) gedroogd, zoals het huidige vurenhout. Dat betekent dat we inwateren moeten voorkomen door een goede constructie, en ventilatie mogelijk moeten maken door de juiste verfsystemen toe te passen. Bovendien moet hout goed schoon gehouden worden, ter voorkoming van schimmelkolonies aan de oppervlakke.



Rot in Terbregge



Inwateren komt onder meer voor wanneer een constructie zodanig is dat (regen-) water vaak op het hout achterblijft of zelfs in het (kopse) hout kan binnendringen. Een vaak niet onderkende vorm van inwateren is aan de binnenzijde van ramen, wanneer door het ontbreken van een deugdelijke (kit)afdichting tussen glas en raam het condenswater van het glas in het hout kan binnendringen. Ook onderkanten van ramen en deuren die gedurig in het water staan zullen problemen veroorzaken. De hoeken tussen de onderligger van het kozijn en de staande delen zijn ook beruchte inwateringsplekken. Daar plegen kozijnen de eerste rotverschijnselen te vertonen. Ook hier kan kit of epoxy-reparatiemassa een oplossing bieden. Ook verwaarloosde lekkages (in daken, dakkapellen, goten en dergelijke) richten veel, vaak onzichtbare schade aan. ➤

Ventilatie is er op gericht om water (-damp) die onvermijdelijk in houtconstructies binnendringt de gelegenheid te geven zo snel mogelijk weer te verdwijnen. Dit proces is meestal van binnen naar buiten! In het huis ontstaat immers veel waterdamp, door ons aller uitademing, door koken, douchen enzovoorts. Dit vocht dringt vooral in het (relatief koude) hout in de buitengevel. Dus ventilatie moet erop gericht zijn het hout naar buiten te laten uitademen: daartoe is met name de buitenbeits ontwikkeld, maar ook nieuwe verf-systemen zoals de acrylaat-verven bezitten een hoge dampdoorlatendheid. Doordat daarmee tevens het geschetste zwel- en krimpproces wordt tegengegaan (en de hechting van de verf niet wordt aangetast) wordt tevens het anti-inwatteringseffect van verf in stand gehouden. Daarnaast is de gewone ventilatie van een woning natuurlijk mede effectief. Een speciaal geval van ventilatieprobleem ontstaat door onoordeelkundig isoleren van platte daken, als gevolg van de neiging van waterdamp om op koude oppervlakken (dat is dan achter de isolatie) te condenseren.

Het schoon houden van hout (ook van geveerd hout) hoeft in ons propere Nederland geen nadere toelichting. Maar geen van deze drie middelen zal nog soelaas kunnen bieden wanneer de hout-

vreeters al hebben toegeslagen. Dan is rechtstreekse bestrijding noodzakelijk. Daartoe zijn verschillende middelen beschikbaar. Van oppervlakkig werkende impregneermiddelen tot en met speciale capsulen die in het hout worden aangebracht. Met name in de bescherming van houten constructies in kerken en andere oude monumenten zijn daarmee goede ervaringen opgedaan.

Maar zelfs als dit niet meer mogelijk is, heeft hout de voortreffelijke eigenschap dat het goed repareerbaar is. Men verwijdere het aangetaste deel en brenge er een nieuw stuk hout voor in de plaats aan. Met de moderne lijmen kan zo 'n reparatie sterker zijn dan het origineel!

De vroegere timmerlieden beheersten deze inzichten vaak zeer goed, getuige de vele soms eeuwenoude houttoepassingen die nog steeds, mede dankzij zorgvuldig onderhoud, deugdelijk en onaange-tast aanwezig zijn. De afgelopen jaren is er een ware campagne tegen hout en voor kunststof gevoerd. Merkwaa-dig is dat kunststof veel sneller verouder-t dan (goed toegepast) hout. Maar bovenal is hout nog steeds het enige materiaal dat door zijn veelheid aan toepassings-mogelijkheden en detailleringmogelijkheid een duurzaam sieraad van onze woningen is.

Houdt Uw hout levend!

RECTIFICATIE

Tot onze spijt moest er een kleine tekortkoming aan ons jaarverslag, gepubliceerd in het mei-nummer 25, geconstateerd worden. Het onder het hoofdje PUBLICATIES vermelde, dient te worden gecompleteerd met de volgende alinea:

In de vorige jaarverslagen is vermeld, dat ter gelegenheid van de eerste en tweede Open Monumentendag informatieve vouwbladen over de Dorpskern, het Boterdorpse Verlaat en de Straatweg zijn verschenen. Ter gelegenheid van de derde Open Monumentendag werd een vouwblad over de Grindweg aan deze serie toegevoegd.

Het boekje 'De ambachtsman vertelt...' door Leen Kok, raakte in de loop van het verslagjaar uitverkocht. Er werd besloten tot een tweede druk over te gaan, welke in de Sinterklaastijd voor de verkoop beschikbaar was.

HONDERD POND VAN VEERTIG GROOTEN

Het verhaal is bekend: Hillegond of Hildegardis, een reuzenmaagd, werd van haar huis aan Hollands duinenrand verjaagd. Zij nam een schort vol zand mee, de schortebanden braken en het neerstortende zand vormde de "berg".

Dat schrijft M. Ramparti van het Gemeentearchief van Rotterdam in het zeer fraaie boekje „Overschie-Hillegersberg-Schiebroek in oude ansichten", waarvan in 1988 de tiende (!) druk verscheen bij de Europese Bibliotheek in Zaltbommel. Die Hildegardis is volgens H. Junius, een geleerd man uit de zestiende eeuw, een waarzegster geweest, die op de ontstane zandheuvel een kasteel stichtte.

W. van den Hoonard droeg in 1827 aan "den Edel-achtbaren Heer C. van Vollenhoven Jansz., wethouder der stad Rotterdam" zijn boekje „Geschiedkundige en Topografische beschrijving van de dorpen Hillegersberg en Bergschenhoek" op met het volgende gedicht:

*Toen ze 't plekje had bepaald,
Dat haar slot zou dragen,
Dorst ze in 't week, moerassig oord,
't Zwaar kasteel niet wagen;
IJlings liep ze naar het strand,
Vulde 't boezelaartje,
Stapte er mee door duin en struik
Lijnrecht, op een haartje;
Maar wat wil 't? Zoodra ze in 't veen
't Lieve pootje drukte,
En, bij zwaar geladen vracht,
't Hoofdje nedrig bukte,
Blijft ze op eens, wat wonder ook!
In de bagger steken,
IJlings komt haar schorteband
Door den schok te breken:
Daar hoopte alles zich op een,
't Zand bedekt de landen
't Veen, bedolven door dien schok,
Zal men nimmer branden.
Eerlang zag men 't prachtig slot
Op den heuvel rijzen,
Dat, na eeuwen, nog de plaats
Van 't bedrijf zal wijzen.
Twijfel aan 't verhaalde niet:
't Raadhuis aangekeken,
Daar strekt Hillegonda's beeld
Tot een waarheidsteken.*

Een beeld van Hillegonda staat nu op de hoek van de Bergse Dorpsstraat en de Freericksplaats.

De zandheuvel lijkt te zijn ontstaan door een wel. Het welzand zou door de Romeinen zijn verhoogd om meer zicht te krijgen over het gedeelte van de Merwede of Maas, dat toen als Hellemeer bekend stond en zich uitstreckte over de hele streek, waar thans Rotterdam in ligt. Er is een veronderstelling, dat het kasteel door de Romeinen werd gesticht, mede omdat bij graafwerk penningen zijn

gevonden met het borstbeeld van keizer Hadrianus. Zeker is wel, dat het kasteel en de kerk tijdens de Hoekse en Kabeljouwse twisten werden verwoest. In 1425 vond Jacoba van Beieren, die zich destijds in Gouda bevond, het goed en plezierig om de dijken te doorsteken en geheel Schieland onder water te zetten. In 1426 doorkruiste Willem Nagel, baljuw van Kennemerland, het gehele platteland van Zuid-Holland en verbrandde en verwoestte in Schieland de kastelen in Hillegersberg, Kralingen, Spangen, Starrenburg, Capelle, Spieringshoek en het slot Weena bij Rotterdam. De bezitter van het kasteel in Hillegersberg was Adriaan van Mathenesse, echtgenoot van Alijda van Spangen.

Wij kunnen voor zeker aannemen dat Hildegard de naamgeefster is aan Hillegersberg. Zij was de dochter van graaf Arnulf (of Arnout) van Vlaanderen en echtgenote van graaf Dirk II (969-988) van Kennemerland. De zoon van Dirk II en Hildegard kreeg de naam van zijn grootvader van moederszijde en werd de Gentenaar genoemd, omdat hij in Gent was geboren. In enkele oorkonden uit de tiende en elfde eeuw is sprake van de kerk van Rotta, die door graaf Dirk II was begiftigd met drie hoeven. Zijn zoon en opvolger, graaf Arnout, schonk deze drie hoeven aan de abdij van Egmond, gesticht door zijn vader.

Volgens een andere oorkonde behoorde Rotta aan graaf Ansfried, later bisschop van Utrecht en stichter van de Sint Paulus Abdij, zodat de aanspraken van graaf Dirk II onrechtmatig waren en keizer Koenraad in 1028 het patronaatsrecht van de kerk van Rotta toevees aan de Sint Paulus Abdij, die na de dood van Ansfried uit de omgeving van Amersfoort naar Utrecht was verhuisd.

De mystica en zieneres Hildegardis van Bingen (1097-1179) stond al tijdens haar leven in aanzien bij de bisschop en de clerus van Utrecht. Dat maakt het aan- ➤

nemelijk, dat door de Utrechtse clerus (geestelijkheid) de naam van de parochie van Hillegersberg in verband werd gebracht met de zieneres Hildegardis. De kroniekschrijver Simon Doedes van der Sluys schreef in zijn kroniek over Hillegersberg „Hier heeft indertijd een profetes gewoond van wie in de overlevering deze berg de naam zou hebben.”

In de lijsten van de parochies die omstreeks 1270 de tienden hadden betaald voor het Heilig Land, had het decanaat Schieland ten noorden van de Merwede twee moederkerken: Vlaardingen en Hillegersberg. De dochterkerken van Hillegersberg waren Bleiswijk, Zevenhuizen, Kralingen en Rotterdam, onder het patronaat van de Sint Paulus Adbij.

In een document van 1325 wordt voor het eerst een pastoor van Hillegersberg met name genoemd: Geraerdt van den Bergh. De laatste pastoor van Hillegersberg, Ploen Pieterszoen, was in 1561 aangesteld en bleef op zijn post tot hij in 1573 plaats moest maken voor de gereformeerde predikant Adriaen Janszoen Cock.

Met de reformatie kwam de Hillegondakerk in gereformeerde handen. In zijn eerder genoemde boekje „Geschiedkundige en topografische beschrijving van de dorpen Hillegersberg en Bergschenhoek” schrijft W. van den Hoonard: „Voor zoo verre hier bekend is, schijnt de eerste beroeping of aanstelling van een predikant in het jaar 1591 te hebben plaats gehad ofschoon de verandering der predikwijze van den Christelijken godsdienst alhier reeds in Maart van het jaar 1572 een aanvang genomen heeft”. Die predikant van 1591 was Cornelius Hillenius, komende uit Uitgeest en Akersloot, die het in 1596 voor gezien hield en naar Alkmaar vertrok.

In de in het Rotterdamse Gemeentearchief aanwezige „Beschrijvinge van Schieland en deszelfs Geschiedenissen” van Jacob Kortebrant worden ten onrechte als laatste pastoors van Hillegersberg naast Apollo Petri (Ploen Pieterszoen), Jan Jacobse van der Gouda en de Jezuïet Johannes Reyneri, geboortig van Gouda, genoemd. Johannes Reyneri bezocht van 1615 tot 1625 uit zijn standplaats of statie te Rotterdam de katholieken in de omliggende dorpen, waaronder Hillegersberg en Capelle. In de zeventiende eeuw is zijn naam bij vergissing in de geschiedboeken gekomen en gebleven als laatste pastoor van Hillegersberg die in 1572 daar verdreven, door de bisschop van Utrecht tot pastoor

van Rotterdam zou zijn aangesteld.

Ploen Pieterszoen heeft het na zijn aanstelling heel moeilijk gehad. In januari 1565 kregen de kerkmeesters van Hillegersberg toestemming van de bisschop van Utrecht om enkele percelen kerkeland te verkopen teneinde het herstel van schade aan de kerk te kunnen betalen. In juni 1565 reconcilieerde Johannes Knijf, bisschop van Groningen en wijbisschop van Utrecht, het kerkhof, dat door vernielingen en bloedige incidenten was ontviid. Op 17 oktober 1572 werd de kerkklok geconfisqueerd. Even daarvoor, op 25 juli 1572, verscheen Lumey op het stadhuis van Rotterdam, waar hij naast de kerksieraden van de Sint Laurenskerk ook de kerksieraden van Hillegersberg opeiste om de soldij van zijn soldaten te kunnen uitbetalen. Ploen Pieterszoen heeft met twee parochianen het kerzilver gebracht.

Vóór Pasen 1573 heeft pastoor Ploen Pieterszoen nog huur ontvangen van een perceel kerkeland. In de „boekhouding der geestelijke en geannoteerde goederen in den kwartier van Schieland” staat dat Adriaen Janszoon Cock, predikant te Hillegontsbergh, in mei 1573 155 ponden en 18 schellingen ontving in mindering op zijn jaarloon sedert Pasen.

De Rooms-katholieken raakten hun Hillegondakerk kwijt, maar vonden onderdak in het westelijk gedeelte van Bergschenhoek in een boerenwoning, welke toebehoorde aan Merten Jansz. van Capelle. In 1652 werd Theodorus Cannius de eerste pastoor van Bergschenhoek. Bergschenhoek en Hillegersberg vormden toen één ambacht ('gemeente') Hillegersberg. Het Franse bewind maakte in 1811 van Bergschenhoek een zelfstandige gemeente met een eigen burgemeester. Het daarna komende regime van Koning Willem I bevestigde de zo ontstane situatie door het bestuur van zowel Hillegersberg als Bergschenhoek aan een eigen schout en sekretaris op te dragen met elk twee assessoren en afzonderlijke gemeenteraden.

In 1610 vestigde de Jezuïet Johannes Viering een statie in Rotterdam. Hij vond bij zijn komst niet meer dan tien gelovige katholieken die vrij van ketterij waren gebleven, terwijl Rotterdam ongeveer 20.000 inwoners had. Wij moeten hierbij echter wel bedenken, dat na het overlijden van Jan Wijckraed in 1575 gedurende vijfendertig jaren er alleen van tijd tot tijd een priester in het geheim katholieken in de stad kon bezoeken. Op 4 maart 1581 hadden de Staten van Hol-

vervolg HONDERD POND VAN VEERTIG GROOTEN

land aan de schouten en baljuws gelast de deelnemers aan katholieke godsdienstoefeningen als „verstoorders van de gemeene rust” te vervolgen. Het eerste plakkaat tegen de katholieken van 20 december 1581 bepaalde dat alle bijeenkomsten in kerken of huizen met het doel godsdienstoefeningen te houden werden verboden, evenals het dragen van geestelijke gewaden. Degenen, die een godsdienstoefening hielden, zouden uit Holland worden verbannen (plakkaat van 21 november 1584). Op het bezoek aan een verboden godsdienstoefening werd een boete gesteld van „honderd pond van veertig grooten”. Eén pond van veertig grooten was gelijk aan een gulden (van toen, een f 400 van nu). Bovendien moesten degenen die werden beboet betalen „aleer sijlieden in justitie gehoord sullen mogen worden” (14 juni 1587). Omdat de strafbepalingen blijkbaar niet het gewenste effect hadden, werden de straffen in de loop van de jaren erg verzwaaard.

De vrede van Munster (1648), die onder toezicht van Engeland en Frankrijk tot stand kwam, bevatte bepalingen welke een toleranter houding tegenover de katholieken voorschreven. Het plakkaat van 17 augustus 1702 stond de katholieken toe eigen kerkelijke bestuurders te hebben, maar hield tevens in dat priesters en andere religieuzen die „vreemdelingen” waren, het land niet binnen mochten. De bestuurder moest hier in het land wettig zijn gekozen en door de burgerlijke overheid als zodanig zijn toegelaten.

Hillegersberg was vooral in de winter bij vorst en sneeuwval erg geïsoleerd. Toch trokken de katholieken trouw naar Bergschenhoek om hun godsdienstplichten te vervullen en hun geloofsgenoten te ontmoeten. Maar zij hielden zich in de achttiende eeuw uiteraard heel rustig. In de negentiende eeuw gebeurde er echter veel. De geboorte van het Koninkrijk der Nederlanden in 1813, de samenvoeging met België in 1815, de tiendaagse veldtocht van 1830 en de afscheiding van België in 1839, de invoering van de parlementaire democratie met de grondwetsherziening van 1848 en de constitutionele crisis in 1868. Maar ook de breve (pauselijk schrijven op wit perkament) „Ex qua die arcano”, waarbij Paus Pius IX in maart 1853 de kerkelijke hiërarchie herstelde. De R.K. kerk kreeg voor het eerst sinds de reformatie een

normaal kerkelijk bestuur. Utrecht werd een aartsbisdom, Haarlem, Breda, 's-Hertogenbosch en Roermond werden suffragaanbisdommen van het aartsbisdom. Niet langer was de R.K. kerk in Nederland een missie-kerk, bestuurd door een apostolisch vicaris, maar een kerkprovincie met regionaal zelfstandige bisdommen. Mgr Zwijsen werd aartsbisschop van Utrecht, Mgr De Vree werd bisschop van Haarlem.

De Franse tijd had Rotterdam naar een economisch dieptepunt gevoerd en het herstel daarvan liet lang op zich wachten. Geregeld werk was er niet, maar toch bleef de Rotterdamse bevolking sterk groeien. Van de rond 50.000 inwoners in de Franse tijd telde Rotterdam er meer dan 100.000 rond 1860 en op die groei was Rotterdam in het geheel niet berekend. Het gevolg was dat de woontoestanden de ellendigste waren in geheel Nederland. Dit betekende dat degenen die zich dat konden veroorloven – de welgestelden – gingen uitwijken naar de randgemeenten Kralingen en Hillegersberg. Daarnaast zocht het gemeentebestuur van Rotterdam naar gebiedsuitbreiding en probeerde zijn zeggenschap in en over de omgeving te vergroten. Een poging in 1803 om de Beukelsdijk en Blommersdijk bij Rotterdam te voegen mislukte, maar bij decreet van 21 oktober 1811 – het zelfde jaar waarin Bergschenhoek van Hillegersberg werd gescheiden – werd een deel van Kralingen bij Rotterdam gevoegd.

Na 1870 zette de bevolkingsgroei van Rotterdam zich in versterkte mate door en tegen de eeuwwisseling naderde het inwonertal de 300.000. Dit had uiteraard invloed op het aantal inwoners van Hillegersberg en dus ook op het aantal R.K. dorpsgenoten. Het gevolg was dat in 1890 werd begonnen met de bouw van de Sinte Hildegardiskerk aan de Blommersdijkselaan, toen nog behorend tot het grondgebied van Hillegersberg. Het werd de eerste R.K. kerk in Hillegersberg na de reformatie. De bisschop van Haarlem had daartoe besloten en pastoor Hammer tot bouwpastoor benoemd. Voor de katholieken in Hillegersberg betekende dit dat de tocht naar Bergschenhoek werd vervangen door de gang naar de Blommersdijkselaan en de Hammerstraat. Een tocht, die nu ook met de paardetram van de Schielandsche Tramweg Maatschappij kon worden volbracht. Overigens had Freericks in 1883 een omnibusdienst geopend tussen Hillegersberg en Bleiswijk,

waarmee de afstand naar Bergschenhoek eveneens werd overbrugd. De „koets van Freericks" reed na 1888 door naar Rotterdam. De exploitatie werd in 1919 overgenomen door de R.E.T.M. (de huidige RET), terwijl de paardetrans in 1923 werden vervangen door elektrische trams.

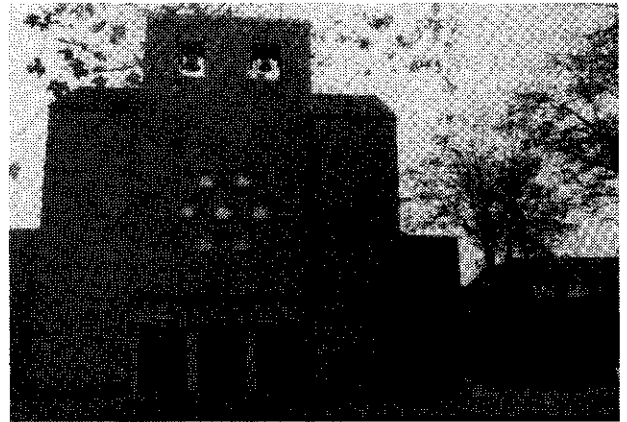
Men zegt dat pastoor Hammer een rechtlijnige man was, die het deswege in zijn Hildegardisparochie niet gemakkelijk had. Hij beleefde het dat zijn voortreffelijke kerkkoor en bloc ontslag nam en in de Sint Josephkerk aan de Westkruiskade ging zingen. Toen in 1904 de grens tussen Hillegersberg en het gulzige Rotterdam werd gewijzigd, kwam de Sinte Hildegardiskerk in Rotterdam te staan. Hillegersberg raakte toen opnieuw - maar anders dan in 1572/1573 - zijn enige katholieke kerk kwijt. Dat heeft voor het kerkbezoek niet veel betekend, maar het inwonertal van Hillegersberg daalde door deze ingreep van rond 7000 in 1903 naar 2900 in 1904.

Hillegersberg bood zeer goede huisvestingsmogelijkheden aan mensen die in Rotterdam hun werkkring vonden, maar daar niet wilden wonen. Het inwonertal steeg naar 20.000 in 1924 en daarmee nam ook het aantal katholieken toe. Dat gaf het bisdom Haarlem in augustus 1924 aanleiding van Hillegersberg een nieuwe parochie te maken, hetgeen uitmondde in de plannen voor de bouw van een nieuwe kerk. Pastoor G. Kuijs, eertijds kapelaan in de Sinte Hildegardisparochie, werd tot bouwpastoor benoemd en tot kerkmeesters de heren Daniëls, Van de Brekel, Straetemans en Bielders. Het was hetzelfde jaar, waarin de door het College van Burgemeester en Wethouders van Rotterdam ingestelde Commissie-Roode tot de conclusie kwam dat zestien omliggende gemeenten, waaronder Hillegersberg en Schiebroek, geheel of gedeeltelijk bij Rotterdam moesten worden gevoegd.

Toen bouwpastoor Kuijs opdracht kreeg een parochie in Hillegersberg tot stand te brengen, kwam hij spoedig tot het besef dat hier tenminste drie parochies nodig waren: één in Schiebroek, één in het Kleiwegkwartier en één ergens aan het einde van de Bergse Dorpsstraat. Aangezien hij meende dat de verwezenlijking daarvan wel tot de vrome wensen zou behoren, zocht hij een centraal punt en begon onderhandelingen over de aankoop van Lommerrijk. De vraagprijs liep daarbij zo hoog op, dat pastoor Kuijs van

zijn plannen in die richting moest afzien.

Het gemeenteraadslid Janssen bracht hem toen in contact met de aannemer Foort van Boven en dat leidde er toe dat een perceel grond, begrensd door de Grindweg, de Villeneuvesingel en de Tooroplaan kon worden gekocht voor de som van f 18.000,-. Op dit stuk grond werd naar het ontwerp van architect Van Teeffelen de Sinte Liduinakerk gebouwd



en later de St. Liduinaschool, het St. Liduinahuis en het parochiehuus met gymnastieklokaal er boven. Aan de overkant van de kerk stond op een hoogte met een smalle sloot er voor de pastorie aan het Liduinaplein. De pastorie werd tenslotte het jeugdhuis en de woning van de koster. Op 9 juli 1925 werd de Sinte Liduinakerk op grootse wijze ingewijd door Mgr A.J. Carlier, de bisschop van Haarlem.

De kerk was bedoeld als noodkerk, met de intentie na verloop van tijd met ruimere geldmiddelen een definitief kerkgebouw neer te zetten. Maar eerst met de komst van pastoor M.J. van Rijn uit Bergschenhoek in juli 1952 begon deze intentie wezenlijke gestalte te krijgen. Hij zette kazuifels op het altaar en betoogde dat alles aan vernieuwing toe was. Dat sloeg bij zijn parochianen zo aan, dat zij ruim honderduizend gulden bijeen brachten en architect Leo van den Bosch met de aannemer aan het werk kon gaan. Zij slaagden er in belangrijke delen van de noodkerk - zoals een groot deel van de muren en de overkapping - te behouden. Uit de achthoekige noodkerk ontwikkelde zich toen een kerk die er met haar goed geproportioneerde front duidelijk is. Eind december 1955 was de Sinte Liduinakerk voltooid.

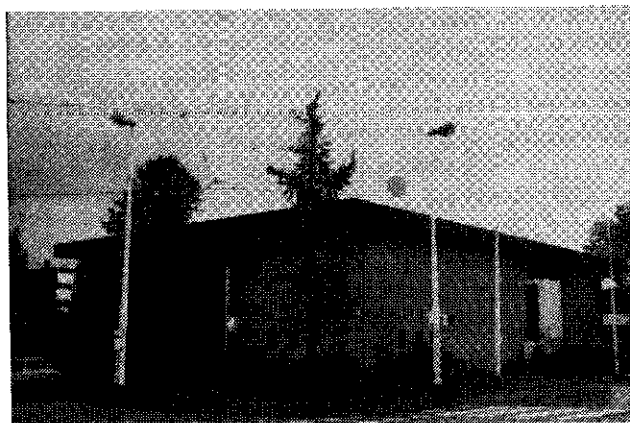
In 1928 werd pastoor E.J. Helmer benoemd tot bouwpastoor van de Christus

vervolg HONDERD POND VAN VEERTIG GROOTEN

Koning kerk met een daarmee samenhangende pastorie en scholen. Dit complex aan de Statenlaan in het Statenlaankwartier werd - aldus Jack Fens in het boekje „Wandelen door Hillegersberg, Schiebroek en Terbregge" (bladzijde 11) - gebouwd naar het ontwerp van architect H.P.J. de Vries. De statige kerk doet door het metselwerk in ruige bonte steen met de vele lateien, ezelsruggen, bogen en andere decoraties, tezamen met het pannendak en de glas-in-loodramen weldadig en ambachtelijk aan. Op 4 december 1929 werd met de bouw begonnen, op 26 maart 1930 werd de officiële eerste steen gelegd en op 11 december 1930 werd de kerk ingewijd door de bisschop van Haarlem, Mgr J.D. Aengenent.

De vierde parochie - we rekenen de Sinte Hildegardisparochie mee - werd de Sint Paulusparochie, opgericht op 12 december 1933 in Schiebroek. De Sint Pauluskerk werd gebouwd aan de Larikslaan 182 en op 27 september 1942 ingezegend door de Deken van Rotterdam, J. W. van Heeswijk. Ten gevolge van de oorlog vond de consacratie van de kerk eerst plaats op 13 juni 1946. De kerk werd gebouwd door de aannemersfirma Geers naar het ontwerp van architect C. J. van der Lubbe.

De vijfde parochie werd opgericht in 1960. De kerk „Verrijzenis van de Heer" staat aan de Meidoornsingel 208 in Schiebroek. De bouw van deze kerk had natuurlijk alles te maken met de snelle



groei van Schiebroek na de Tweede Wereldoorlog en de daarmee samenhangende activiteiten van de R.K. Woningbouwvereniging „Voor het huisgezin".

De laatste bouwactiviteit in onze deelgemeente betrof het katholiek wijkcentrum, de „Castagnet", van de Paulusparochie in Schiebroek. In september 1962 werden de bouwplannen goedgekeurd en in november 1965 werd het feestelijk in gebruik genomen. Wegens het teruglopend parochie- en verenigingsleven raakte de exploitatie echter in de problemen. In 1974 werd het gebouw aan de gemeente Rotterdam verkocht, die het sinds oktober 1975 onder de oude naam als gemeentelijke wijkaccommodatie laat gebruiken.

N.B.: Een uitvoeriger beschouwing over de Rooms-Katholieke parochies en hun kerken is te vinden in „Tussen Wilgen- plas & Rotte" nummer 5 van november 1980.

I N H O U D:

| | |
|--|----|
| Overzicht schildjes 1980-1990 | 2 |
| De krenten en de pap | 3 |
| UITNODIGING | 3 |
| De annexatie van Hillegersberg en Schiebroek in 1941 | 4 |
| Monumenten-inventarisaties | 6 |
| De 'ambachtsman' neemt afscheid | 7 |
| Het onmogelijke mogelijk gemaakt | 8 |
| Technisch Feuilleton: | |
| Hout in en om de woning | 10 |
| Rectificatie | 13 |
| Honderd Pond van veertig Grooten | 14 |

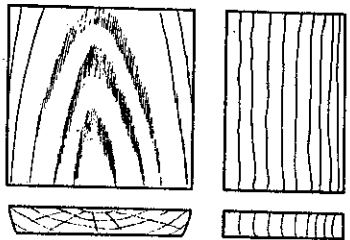
AAN DIT NUMMER WERKTEN MEE:

Hans Blom, L.J. Dijkers, ir J.J. Ehrhardt, Jack Fens, L.J.A. de Haer, Dirk Klamer, ir P.Mulder, Jacco Zanstra, J.J. Zanstra

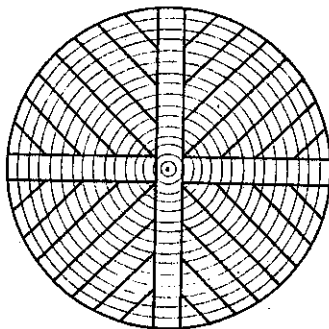
UITGAVE VAN DE VERENIGING STEDEBOUWKUNDIG WIJKBEHOUD HILLEGERSBERG-SCHIEBROEK-TERBREGGE.

Secretariaat:
Burg le Fèvre de Montignylaan 4
3054 LE Rotterdam-Hillegersberg
Tel. 010 - 4 223 598

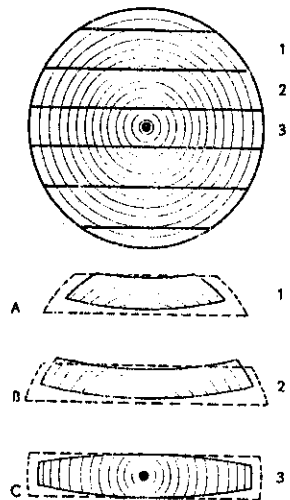
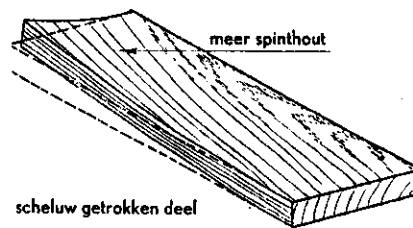
Wie plaatjes van oude houtzaagmolens kent, herinnert zich de bossen boomstammen die voor de molen te water lagen. Dit wateren had als bijkomend voordeel dat het looizuur uit de stam verwijderd werd. Vervolgens werd de boom een eerste maal gezaagd: en dosse gezaagd in brede platen, of kwartiers gezaagd zoals men een taart aansnijdt.



dosse gezaagd (tangentiaal) vlammen zichtbaar
kwartier gezaagd (riff)



kwartier gezaagde stam

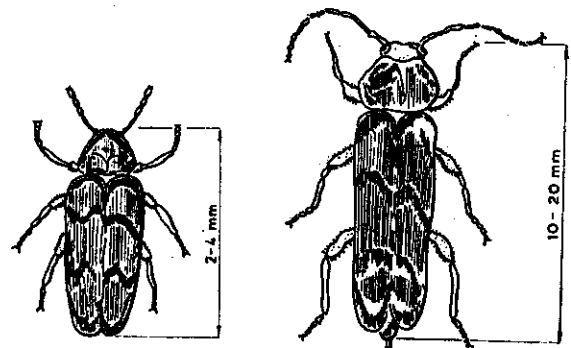


Daarna werd zo'n boom op lat gelegd in een winderige schuur om het aanwezige water te doen verdampen. Pas als de vochtigheid laag genoeg was (bij sommige houtsoorten pas na enkele jaren) werd het geschikt voor verdere verwerking. In combinatie met het gebruik van langzaam groeiende houtsoorten, zoals Noors grenen, resulteerde deze klassieke verwerking in zeer duurzaam timmerhout.

Maar ook gedroogd hout blijft gevoelig voor vocht. Hout trekt weliswaar geen vocht aan, maar wordt er wel op verschillende wijze door belaagd.

In de eerste plaats leidt vochtophoping tot volumevermeerdering: het hout zet uit. Droogt het hout daarna weer dan krimpt het. Dit proces van uitzetten en krimpen kan niet alleen tot scheurvorming en kromtrekken van het hout leiden, maar tevens tot veelal duurzame beschadiging van de constructie waarin het hout verwerkt is. Het raam of de deur sluit niet meer, gaat scheef hangen etc.

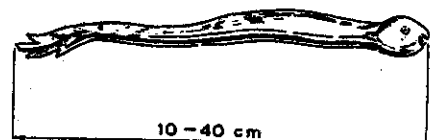
Vocht leidt ook tot een tweede bedreiging van het hout: die van schimmel en rot, houtworm en boktor. Allemaal hebben ze vocht nodig. Het zijn immers de natuurlijke opruimers van dood (en dus vochtig) hout in de bossen.



hulaboktor



doodskloppertje met larve

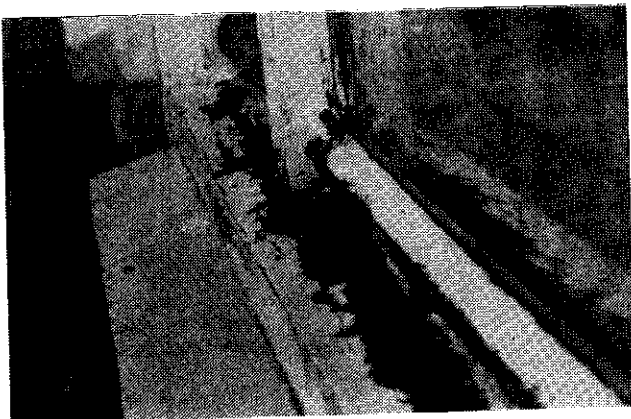


pualworm

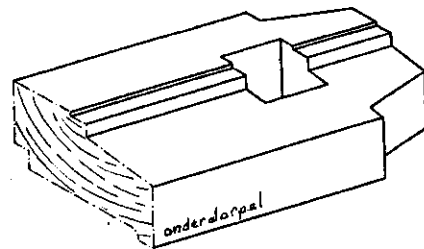
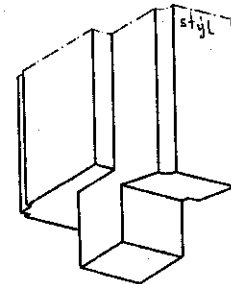
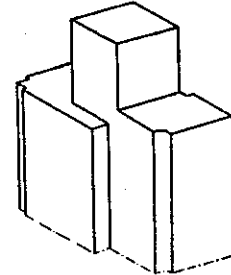
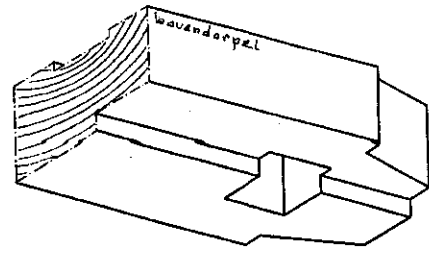
vervolg HOUT IN EN OM DE WONING

Sommige van deze houtvreeters blijven actief ook wanneer het hout weer droog is geworden, zoals de zogenaamde droge rot en de meeste insecten. Van de toepassing van hout in schepen kan men overigens veel leren omtrent de invloed van vocht op hout. In houten schepen zijn de meest gevoelige plekken de overgang van onderwater naar bovenwater. Het onderwater hout is namelijk te vochtig voor de houtvreeters (maar moet dan wel goed schoon gehouden worden), het bovenwater hout kan in beginsel droog genoeg gehouden worden (maar moet dan wel tegen inwatering beschermd zijn en goed kunnen uitademen). Precies op de grens tussen beiden liggen de problemen, maar ook hier kan door schoonhouden en zeer goed ventileren de zaak onder controle gehouden worden. Goed onderhouden houten schepen gaan minstens 30 jaar en vaak langer mee.

Hiervan kunnen we in en om huis ook leren. De regulatie van vocht is het meest belangrijke middel om hout duurzaam te laten zijn, zelfs hout dat snel gegroeid is en snel (mechanisch) gedroogd, zoals het huidige vurenhout. Dat betekent dat we inwateren moeten voorkomen door een goede constructie, en ventilatie mogelijk moeten maken door de juiste verfsystemen toe te passen. Bovendien moet hout goed schoon gehouden worden, ter voorkoming van schimmelmekolonies aan de oppervlakte.



Rot in Terbregge



Inwateren komt onder meer voor wanneer een constructie zodanig is dat (regen-) water vaak op het hout achterblijft of zelfs in het (kopse) hout kan binnendringen. Een vaak niet onderkende vorm van inwateren is aan de binnenzijde van ramen, wanneer door het ontbreken van een deugdelijke (kit)afdichting tussen glas en raam het condenswater van het glas in het hout kan binnendringen. Ook onderkanten van ramen en deuren die gedurig in het water staan zullen problemen veroorzaken. De hoeken tussen de onderligger van het kozijn en de staande delen zijn ook beruchte inwateringsplekken. Daar plagen kozijnen de eerste rotverschijnselen te vertonen. Ook hier kan kit of epoxy-reparatiemassa een oplossing bieden. Ook verwaarloosde lekkages (in daken, dakkapellen, goten en dergelijke) richten veel, vaak onzichtbare schade aan. ▶

Ventilatie is er op gericht om water (-damp) die onvermijdelijk in houtconstructies binnendringt de gelegenheid te geven zo snel mogelijk weer te verdwijnen. Dit proces is meestal van binnen naar buiten! In het huis ontstaat immers veel waterdamp, door ons aller uitademing, door koken, douchen enzovoorts. Dit vocht dringt vooral in het (relatief koude) hout in de buitengevel. Dus ventilatie moet erop gericht zijn het hout naar buiten te laten uitademen: daartoe is met name de buitenbeits ontwikkeld, maar ook nieuwe verf-systemen zoals de acrylaat-verven bezitten een hoge dampdoorlatendheid. Doordat daarmee tevens het geschetste zwel- en krimpproces wordt tegengegaan (en de hechting van de verf niet wordt aangetast) wordt tevens het anti-inwateringseffect van verf in stand gehouden. Daarnaast is de gewone ventilatie van een woning natuurlijk mede effectief. Een speciaal geval van ventilatieprobleem ontstaat door onoordeelkundig isoleren van platte daken, als gevolg van de neiging van waterdamp om op koude oppervlakken (dat is dan achter de isolatie) te condenseren.

Het schoon houden van hout (ook van geveerd hout) hoeft in ons propere Nederland geen nadere toelichting. Maar geen van deze drie middelen zal nog soelaas kunnen bieden wanneer de hout-

vreter al hebben toegeslagen. Dan is rechtstreekse bestrijding noodzakelijk. Daartoe zijn verschillende middelen beschikbaar. Van oppervlakkig werkende impregneermiddelen tot en met speciale capsulen die in het hout worden aangebracht. Met name in de bescherming van houten constructies in kerken en andere oude monumenten zijn daarmee goede ervaringen opgedaan.

Maar zelfs als dit niet meer mogelijk is, heeft hout de voortreffelijke eigenschap dat het goed repareerbaar is. Men verwijdere het aangetaste deel en brenge er een nieuw stuk hout voor in de plaats aan. Met de moderne lijmen kan zo 'n reparatie sterker zijn dan het origineel!

De vroegere timmerlieden beheersten deze inzichten vaak zeer goed, getuige de vele soms eeuwenoude houttoepassingen die nog steeds, mede dankzij zorgvuldig onderhoud, deugdelijk en onaangestast aanwezig zijn. De afgelopen jaren is er een ware campagne tegen hout en voor kunststof gevoerd. Merkwaardig is dat kunststof veel sneller verouderd dan (goed toegepast) hout. Maar bovenal is hout nog steeds het enige materiaal dat door zijn veelheid aan toepassingsmogelijkheden en detailleringmogelijkheid een duurzaam sieraad van onze woningen is.

Houdt Uw hout levend!

RECTIFICATIE

Tot onze spijt moest er een kleine tekortkoming aan ons jaarverslag, gepubliceerd in het mei-nummer 25, geconstateerd worden. Het onder het hoofdje PUBLICATIES vermelde, dient te worden gecompleteerd met de volgende alinea:

In de vorige jaarverslagen is vermeld, dat ter gelegenheid van de eerste en tweede Open Monumentendag informatieve vouwbladen over de Dorpskern, het Boterdorpse Verlaat en de Straatweg zijn verschenen. Ter gelegenheid van de derde Open Monumentendag werd een vouwblad over de Grindweg aan deze serie toegevoegd.

Het boekje 'De ambachtsman vertelt...' door Leen Kok, raakte in de loop van het verslagjaar uitverkocht. Er werd besloten tot een tweede druk over te gaan, welke in de Sinterklaastijd voor de verkoop beschikbaar was.

HONDERD POND VAN VEERTIG GROOTEN

Het verhaal is bekend: Hillegond of Hildegardis, een reuzenmaagd, werd van haar huis aan Hollands duinenrand verjaagd. Zij nam een schort vol zand mee, de schortebanden braken en het neerstortende zand vormde de „berg“.

Dat schrijft M. Rampart van het Gemeentearchief van Rotterdam in het zeer fraaie boekje „Overschie-Hillegersberg-Schiebroek in oude ansichten“, waarvan in 1988 de tiende (!) druk verscheen bij de Europese Bibliotheek in Zaltbommel. Die Hildegardis is volgens H. Junius, een geleerd man uit de zestiende eeuw, een waarzegster geweest, die op de ontstane zandheuvel een kasteel stichtte.

W. van den Hoonaard droeg in 1827 aan "den Edel-achtbaren Heer C. van Vollenhoven Jansz., wethouder der stad Rotterdam" zijn boekje „Geschiedkundige en Topografische beschrijving van de dorpen Hillegersberg en Bergschenhoek" op met het volgende gedicht:

*Toen ze 't plekje had bepaald,
Dat haar slot zou dragen,
Dorst ze in 't week, moerassig oord,
't Zwaar kasteel niet wagen;
Ijlings liep ze naar het strand,
Vulde 't boezelaartje,
Stapte er mee door duin en struik
Lijnrecht, op een haartje;
Maar wat wil 't? Zoodra ze in 't veen
't Lieve pootje drukte,
En, bij zwaar geladen vracht,
't Hoofdje nedrig bukte,
Blijft ze op eens, wat wonder ook!
In de bagger steken,
Ijlings komt haar schorteband
Door den schok te breken:
Daar hoopte alles zich op een,
't Zand bedekt de landen
't Veen, bedolven door dien schok,
Zal men nimmer branden.
Eerlang zag men 't prachtig slot
Op den heuvel rijzen,
Dat, na eeuwen, nog de plaats
Van 't bedrijf zal wijzen.
Twijfel aan 't verhaalde niet:
't Raadhuis aangekeken,
Daar strekt Hillegonda's beeld
Tot een waarheidsteken.*

En beeld van Hillegonda staat nu op de hoek van de Bergse Dorpsstraat en de Freericksplaats.

De zandheuvel lijkt te zijn ontstaan door een wel. Het welzand zou door de Romeinen zijn verhoogd om meer zicht te krijgen over het gedeelte van de Merwede of Maas, dat toen als Hellemeer bekend stond en zich uitstreckte over de hele streek, waar thans Rotterdam in ligt. Er is een veronderstelling, dat het kasteel door de Romeinen werd gesticht, mede omdat bij graafwerk penningen zijn

gevonden met het borstbeeld van keizer Hadrianus. Zeker is wel, dat het kasteel en de kerk tijdens de Hoekse en Kabeljouwse twisten werden verwoest. In 1425 vond Jacoba van Beieren, die zich destijds in Gouda bevond, het goed en plezierig om de dijken te doorsteken en geheel Schieland onder water te zetten. In 1426 doorkruiste Willem Nagel, baljuw van Kennemerland, het gehele platteland van Zuid-Holland en verbrandde en verwoestte in Schieland de kastelen in Hillegersberg, Kralingen, Spangen, Starrenburg, Capelle, Spieringshoek en het slot Weena bij Rotterdam. De bezitter van het kasteel in Hillegersberg was Adriaan van Mathenesse, echtgenoot van Alijda van Spangen.

Wij kunnen voor zeker aannemen dat Hildegard de naamgeefster is aan Hillegersberg. Zij was de dochter van graaf Arnulf (of Arnout) van Vlaanderen en echtgenote van graaf Dirk II (969-988) van Kennemerland. De zoon van Dirk II en Hildegard kreeg de naam van zijn grootvader van moederszijde en werd de Gentenaar genoemd, omdat hij in Gent was geboren. In enkele oorkonden uit de tiende en elfde eeuw is sprake van de kerk van Rotta, die door graaf Dirk II was begiftigd met drie hoeven. Zijn zoon en opvolger, graaf Arnout, schonk deze drie hoeven aan de abdij van Egmond, gesticht door zijn vader.

Volgens een andere oorkonde behoorde Rotta aan graaf Ansfried, later bisschop van Utrecht en stichter van de Sint Paulus Abdij, zodat de aanspraken van graaf Dirk II onrechtmatig waren en keizer Koenraad in 1028 het patronaatsrecht van de kerk van Rotta toevees aan de Sint Paulus Abdij, die na de dood van Ansfried uit de omgeving van Amersfoort naar Utrecht was verhuisd.

De mystica en zieneres Hildegardis van Bingen (1097-1179) stond al tijdens haar leven in aanzien bij de bisschop en de clerus van Utrecht. Dat maakt het aan-

nemelijk, dat door de Utrechtse clerus (geestelijkheid) de naam van de parochie van Hillegersberg in verband werd gebracht met de zieneres Hildegardis. De kroniekschrijver Simon Doedes van der Sluys schreef in zijn kroniek over Hillegersberg „Hier heeft indertijd een profetes gewoond van wie in de overlevering deze berg de naam zou hebben.”

In de lijsten van de parochies die omstreeks 1270 de tienden hadden betaald voor het Heilig Land, had het decanaat Schieland ten noorden van de Merwede twee moederkerken: Vlaardingen en Hillegersberg. De dochterkerken van Hillegersberg waren Bleiswijk, Zevenhuizen, Kralingen en Rotterdam, onder het patronaat van de Sint Paulus Adbij.

In een document van 1325 wordt voor het eerst een pastoor van Hillegersberg met name genoemd: Geraerd van den Berghe. De laatste pastoor van Hillegersberg, Ploen Pieterszoen, was in 1561 aangesteld en bleef op zijn post tot hij in 1573 plaats moest maken voor de gereformeerde predikant Adriaen Janszoen Cock.

Met de reformatie kwam de Hillegondakerk in gereformeerde handen. In zijn eerder genoemde boekje „Geschiedkundige en topografische beschrijving van de dorpen Hillegersberg en Bergschenhoek” schrijft W. van den Hoonard: „Voor zoo verre hier bekend is, schijnt de eerste beroeping of aanstelling van een predikant in het jaar 1591 te hebben plaats gehad ofschoon de verandering der predikwijze van den Christelijken godsdienst alhier reeds in Maart van het jaar 1572 een aanvang genomen heeft”. Die predikant van 1591 was Cornelius Hillenius, komende uit Uitgeest en Akersloot, die het in 1596 voor gezien hield en naar Alkmaar vertrok.

In de in het Rotterdamse Gemeentearchief aanwezige „Beschrijvinge van Schieland en deszelfs Geschiedenissen” van Jacob Kortebrant worden ten onrechte als laatste pastoors van Hillegersberg naast Apollo Petri (Ploen Pieterszoen), Jan Jacobse van der Gouda en de Jezuïet Johannes Reyneri, geboortig van Gouda, genoemd. Johannes Reyneri bezocht van 1615 tot 1625 uit zijn standplaats of statie te Rotterdam de katholieken in de omliggende dorpen, waaronder Hillegersberg en Capelle. In de zeventiende eeuw is zijn naam bij vergissing in de geschiedboeken gekomen en gebleven als laatste pastoor van Hillegersberg die in 1572 daar verdreven, door de bisschop van Utrecht tot pastoor

van Rotterdam zou zijn aangesteld.

Ploen Pieterszoen heeft het na zijn aanstelling heel moeilijk gehad. In januari 1565 kregen de kerkmeesters van Hillegersberg toestemming van de bisschop van Utrecht om enkele percelen kerkeland te verkopen teneinde het herstel van schade aan de kerk te kunnen betalen. In juni 1565 reconcilieerde Johannes Knijf, bisschop van Groningen en wijbisschop van Utrecht, het kerkhof, dat door vernielingen en bloedige incidenten was ontwijd. Op 17 oktober 1572 werd de kerkklok geconfisqueerd. Even daarvoor, op 25 juli 1572, verscheen Lumey op het stadhuis van Rotterdam, waar hij naast de kerksieraden van de Sint Laurenskerk ook de kerksieraden van Hillegersberg opeiste om de soldij van zijn soldaten te kunnen uitbetalen. Ploen Pieterszoen heeft met twee parochianen het kerzilver gebracht.

Vóór Pasen 1573 heeft pastoor Ploen Pieterszoen nog huur ontvangen van een perceel kerkeland. In de „boekhouding der geestelijke en geannoteerde goederen in den kwartier van Schieland” staat dat Adriaen Janszoon Cock, predikant te Hillegontsbergh, in mei 1573 155 ponden en 18 schellingen ontving in mindering op zijn jaarloon sedert Pasen.

De Rooms-katholieken raakten hun Hillegondakerk kwijt, maar vonden onderdak in het westelijk gedeelte van Bergschenhoek in een boerenwoning, welke toebehoorde aan Merten Jansz. van Capelle. In 1652 werd Theodorus Cannius de eerste pastoor van Bergschenhoek. Bergschenhoek en Hillegersberg vormden toen één ambacht ('gemeente') Hillegersberg. Het Franse bewind maakte in 1811 van Bergschenhoek een zelfstandige gemeente met een eigen burgemeester. Het daarna komende regime van Koning Willem I bevestigde de zo ontstane situatie door het bestuur van zowel Hillegersberg als Bergschenhoek aan een eigen schout en sekretaris op te dragen met elk twee assessoren en afzonderlijke gemeenteraden.

In 1610 vestigde de Jezuïet Johannes Viering een statie in Rotterdam. Hij vond bij zijn komst niet meer dan tien gelovige katholieken die vrij van ketterij waren gebleven, terwijl Rotterdam ongeveer 20.000 inwoners had. Wij moeten hierbij echter wel bedenken, dat na het overlijden van Jan Wijckraed in 1575 gedurende vijfendertig jaren er alleen van tijd tot tijd een priester in het geheim katholieken in de stad kon bezoeken. Op 4 maart 1581 hadden de Staten van Hol-

vervolg HONDERD POND VAN VEERTIG GROOTEN

land aan de schouten en baljuws gelast de deelnemers aan katholieke godsdienstoefeningen als „verstoorders van de gemeene rust” te vervolgen. Het eerste plakkaat tegen de katholieken van 20 december 1581 bepaalde dat alle bijeenkomsten in kerken of huizen met het doel godsdienstoefeningen te houden werden verboden, evenals het dragen van geestelijke gewaden. Degenen, die een godsdienstoefening hielden, zouden uit Holland worden verbannen (plakkaat van 21 november 1584). Op het bezoek aan een verboden godsdienstoefening werd een boete gesteld van „honderd pond van veertig grooten”. Eén pond van veertig grooten was gelijk aan een gulden (van toen, één f 400 van nu). Bovendien moesten degenen die werden beboet betalen „aleer sijlieden in justitie gehoord sullen mogen worden” (14 juni 1587). Omdat de strafbepalingen blijkbaar niet het gewenste effect hadden, werden de straffen in de loop van de jaren erg verzwaaard.

De vrede van Munster (1648), die onder toezicht van Engeland en Frankrijk tot stand kwam, bevatte bepalingen welke een toleranter houding tegenover de katholieken voorschreven. Het plakkaat van 17 augustus 1702 stond de katholieken toe eigen kerkelijke bestuurders te hebben, maar hield tevens in dat priesters en andere religieuzen die „vreemdelingen” waren, het land niet binnen mochten. De bestuurder moest hier in het land wettig zijn gekozen en door de burgerlijke overheid als zodanig zijn toegelaten.

Hillegersberg was vooral in de winter bij vorst en sneeuwval erg geïsoleerd. Toch trokken de katholieken trouw naar Bergschenhoek om hun godsdienstplichten te vervullen en hun geloofsgenoten te ontmoeten. Maar zij hielden zich in de achttiende eeuw uiteraard heel rustig. In de negentiende eeuw gebeurde er echter veel. De geboorte van het Koninkrijk der Nederlanden in 1813, de samenvoeging met België in 1815, de tiendaagse veldtocht van 1830 en de afscheiding van België in 1839, de invoering van de parlementaire democratie met de grondwetsherziening van 1848 en de constitutionele crisis in 1868. Maar ook de breve (pauselijk schrijven op wit perkament) „Ex qua die arcano”, waarbij Paus Pius IX in maart 1853 de kerkelijke hiërarchie herstelde. De R.K. kerk kreeg voor het eerst sinds de reformatie een

normaal kerkelijk bestuur. Utrecht werd een aartsbisdom, Haarlem, Breda, 's-Hertogenbosch en Roermond werden suffragaanbisdommen van het aartsbisdom. Niet langer was de R.K. kerk in Nederland een missie-kerk, bestuurd door een apostolisch vicaris, maar een kerkprovincie met regionaal zelfstandige bisschoppen. Mgr Zwijsen werd aartsbisschop van Utrecht, Mgr De Vree werd bisschop van Haarlem.

De Franse tijd had Rotterdam naar een economisch dieptepunt gevoerd en het herstel daarvan liet lang op zich wachten. Geregeld werk was er niet, maar toch bleef de Rotterdamse bevolking sterk groeien. Van de rond 50.000 inwoners in de Franse tijd telde Rotterdam er meer dan 100.000 rond 1860 en op die groei was Rotterdam in het geheel niet berekend. Het gevolg was dat de woontoestanden de ellendigste waren in geheel Nederland. Dit betekende dat degenen die zich dat konden veroorloven – de welgestelden – gingen uitwijken naar de randgemeenten Kralingen en Hillegersberg. Daarnaast zocht het gemeentebestuur van Rotterdam naar gebiedsuitbreiding en probeerde zijn zeggenschap in en over de omgeving te vergroten. Een poging in 1803 om de Beukelsdijk en Blommersdijk bij Rotterdam te voegen mislukte, maar bij decreet van 21 oktober 1811 – het zelfde jaar waarin Bergschenhoek van Hillegersberg werd gescheiden – werd een deel van Kralingen bij Rotterdam gevoegd.

Na 1870 zette de bevolkingsgroei van Rotterdam zich in versterkte mate door en tegen de eeuwwisseling naderde het inwonertal de 300.000. Dit had uiteraard invloed op het aantal inwoners van Hillegersberg en dus ook op het aantal R.K. dorpsgenoten. Het gevolg was dat in 1890 werd begonnen met de bouw van de Sinte Hildegardiskerk aan de Blommersdijkselaan, toen nog behorend tot het grondgebied van Hillegersberg. Het werd de eerste R.K. kerk in Hillegersberg na de reformatie. De bisschop van Haarlem had daartoe besloten en pastoor Hammer tot bouwpastoor benoemd. Voor de katholieken in Hillegersberg betekende dit dat de tocht naar Bergschenhoek werd vervangen door de gang naar de Blommersdijkselaan en de Hammerstraat. Een tocht, die nu ook met de paardetram van de Schielandsche Tramweg Maatschappij kon worden volbracht. Overigens had Freericks in 1883 een omnibusdienst geopend tussen Hillegersberg en Bleiswijk,

waarmee de afstand naar Bergschenhoek eveneens werd overbrugd. De „koets van Freericks" reed na 1888 door naar Rotterdam. De exploitatie werd in 1919 overgenomen door de R.E.T.M. (de huidige RET), terwijl de paardetrans in 1923 werden vervangen door elektrische trams.

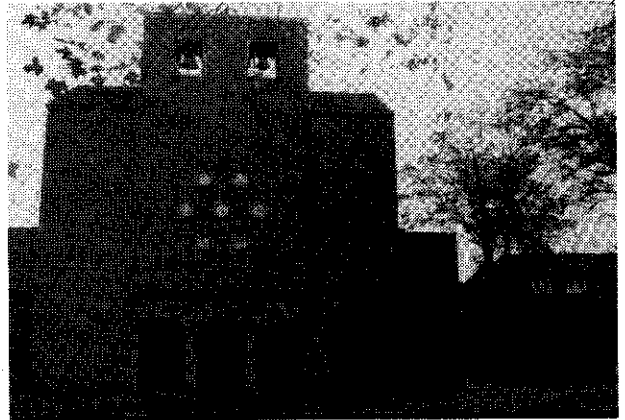
Men zegt dat pastoor Hammer een rechtlijnige man was, die het deswege in zijn Hildegardisparochie niet gemakkelijk had. Hij beleefde het dat zijn voortreffelijke kerkkoor en bloc ontslag nam en in de Sint Josephkerk aan de Westkruiskade ging zingen. Toen in 1904 de grens tussen Hillegersberg en het gulzige Rotterdam werd gewijzigd, kwam de Sinte Hildegardiskerk in Rotterdam te staan. Hillegersberg raakte toen opnieuw – maar anders dan in 1572/1573 – zijn enige katholieke kerk kwijt. Dat heeft voor het kerkbezoek niet veel betekend, maar het inwonertal van Hillegersberg daalde door deze ingreep van rond 7000 in 1903 naar 2900 in 1904.

Hillegersberg bood zeer goede huisvestigingsmogelijkheden aan mensen die in Rotterdam hun werkkring vonden, maar daar niet wilden wonen. Het inwonertal steeg naar 20.000 in 1924 en daarmee nam ook het aantal katholieken toe. Dat gaf het bisdom Haarlem in augustus 1924 aanleiding van Hillegersberg een nieuwe parochie te maken, hetgeen uitmondde in de plannen voor de bouw van een nieuwe kerk. Pastoor G. Kuijs, eertijds kapelaan in de Sinte Hildegardisparochie, werd tot bouwpastoor benoemd en tot kerkmeesters de heren Daniëls, Van de Brekel, Straetemans en Bielders. Het was hetzelfde jaar, waarin de door het College van Burgemeester en Wethouders van Rotterdam ingestelde Commissie-Roode tot de conclusie kwam dat zestien omliggende gemeenten, waaronder Hillegersberg en Schiebroek, geheel of gedeeltelijk bij Rotterdam moesten worden gevoegd.

Toen bouwpastoor Kuijs opdracht kreeg een parochie in Hillegersberg tot stand te brengen, kwam hij spoedig tot het besef dat hier tenminste drie parochies nodig waren: één in Schiebroek, één in het Kleiwegkwartier en één ergens aan het einde van de Bergse Dorpsstraat. Aangezien hij meende dat de verwezenlijking daarvan wel tot de vrome wensen zou behoren, zocht hij een centraal punt en begon onderhandelingen over de aankoop van Lommerrijk. De vraagprijs liep daarbij zo hoog op, dat pastoor Kuijs van

zijn plannen in die richting moest afzien.

Het gemeenteraadslid Janssen bracht hem toen in contact met de aannemer Foort van Boven en dat leidde er toe dat een perceel grond, begrensd door de Grindweg, de Villeneuvesingel en de Tooroplaan kon worden gekocht voor de som van f 18.000,-. Op dit stuk grond werd naar het ontwerp van architect Van Teeffelen de Sinte Liduinakerk gebouwd



en later de St. Liduinaschool, het St. Liduinahuis en het parochiehuus met gymnastieklokaal er boven. Aan de overkant van de kerk stond op een hoogte met een smalle sloot er voor de pastorie aan het Liduinaplein. De pastorie werd tenslotte het jeugdhuis en de woning van de koster. Op 9 juli 1925 werd de Sinte Liduinakerk op grootse wijze ingewijd door Mgr A.J. Carlier, de bisschop van Haarlem.

De kerk was bedoeld als noodkerk, met de intentie na verloop van tijd met ruimere geldmiddelen een definitief kerkgebouw neer te zetten. Maar eerst met de komst van pastoor M.J. van Rijn uit Bergschenhoek in juli 1952 begon deze intentie wezenlijke gestalte te krijgen. Hij zette kazuifels op het altaar en betoogde dat alles aan vernieuwing toe was. Dat sloeg bij zijn parochianen zo aan, dat zij ruim honderdduizend gulden bijeen brachten en architect Leo van den Bosch met de aannemer aan het werk kon gaan. Zij slaagden er in belangrijke delen van de noodkerk – zoals een groot deel van de muren en de overkapping – te behouden. Uit de achthoekige noodkerk ontwikkelde zich toen een kerk die er met haar goed geproportioneerde front duidelijk is. Eind december 1955 was de Sinte Liduinakerk voltooid.

In 1928 werd pastoor E.J. Helmer benoemd tot bouwpastoor van de Christus

vervolg HONDERD POND VAN VEERTIG GROOTEN

Koning kerk met een daarmee samenhangende pastorie en scholen. Dit complex aan de Statenlaan in het Statenlaan-kwartier werd - aldus Jack Fens in het boekje „Wandelen door Hillegersberg, Schiebroek en Terbregge" (bladzijde 11) - gebouwd naar het ontwerp van architect H.P.J. de Vries. De statige kerk doet door het metselwerk in ruige bonte steen met de vele lateien, ezelsruggen, bogen en andere decoraties, tezamen met het pannendak en de glas-in-loodramen weldadig en ambachtelijk aan. Op 4 december 1929 werd met de bouw begonnen, op 26 maart 1930 werd de officiële eerste steen gelegd en op 11 december 1930 werd de kerk ingewijd door de bisschop van Haarlem, Mgr J.D. Aengenent.

De vierde parochie - we rekenen de Sinte Hildegardisparochie mee - werd de Sint Paulusparochie, opgericht op 12 december 1933 in Schiebroek. De Sint Pauluskerk werd gebouwd aan de Larikslaan 182 en op 27 september 1942 ingezegend door de Deken van Rotterdam, J. W. van Heeswijk. Ten gevolge van de oorlog vond de consacratie van de kerk eerst plaats op 13 juni 1946. De kerk werd gebouwd door de aannemersfirma Geers naar het ontwerp van architect C. J. van der Lubbe.

De vijfde parochie werd opgericht in 1960. De kerk „Verrijzenis van de Heer" staat aan de Meidoornsingel 208 in Schiebroek. De bouw van deze kerk had natuurlijk alles te maken met de snelle



groei van Schiebroek na de Tweede Wereldoorlog en de daarmee samenhangende activiteiten van de R.K. Woningbouwvereniging „Voor het huisgezin".

De laatste bouwactiviteit in onze deelgemeente betrof het katholiek wijkcentrum, de „Castagnet", van de Paulusparochie in Schiebroek. In september 1962 werden de bouwplannen goedgekeurd en in november 1965 werd het feestelijk in gebruik genomen. Wegens het teruglopend parochie- en verenigingsleven raakte de exploitatie echter in de problemen. In 1974 werd het gebouw aan de gemeente Rotterdam verkocht, die het sinds oktober 1975 onder de oude naam als gemeentelijke wijkaccommodatie laat gebruiken.

N.B.: Een uitvoeriger beschouwing over de Rooms-Katholieke parochies en hun kerken is te vinden in „Tussen Wilgen- plas & Rotte" nummer 5 van november 1980.

I N H O U D:

| | |
|--|----|
| Overzicht schildjes 1980-1990 | 2 |
| De krenten en de pap | 3 |
| UITNODIGING | 3 |
| De annexatie van Hillegersberg en Schiebroek in 1941 | 4 |
| Monumenten-inventarisaties | 6 |
| De 'ambachtsman' neemt afscheid | 7 |
| Het onmogelijke mogelijk gemaakt | 8 |
| Technisch Feuilleton: | |
| Hout in en om de woning | 10 |
| Rectificatie | 13 |
| Honderd Pond van veertig Grooten | 14 |

AAN DIT NUMMER WERKTEN MEE:

Hans Blom, L.J. Dijkers, ir J.J. Ehrhardt, Jack Fens, L.J.A. de Haer, Dirk Klamer, ir P.Mulder, Jacco Zanstra, J.J. Zanstra

UITGAVE VAN DE VERENIGING STE-DEBOUWKUNDIG WIJKBEHOUD HILLE- GERSBERG-SCHIEBROEK-TERBREGGE.

Secretariaat:
Burg le Fèvre de Montignylaan 4
3054 LE Rotterdam-Hillegersberg
Tel. 010 - 4 223 598
